

Erdélyi Magyar Adatbank  
Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Makai Zoltán

# SZEMELVÉNYEK NAGYSZALONTA IPARTÖRTÉNETÉBŐL



Partiumi füzetek

89

EMA-PBMET

Makai Zoltán  
SZEMELVÉNYEK  
NAGYSZALONTA IPARTÖRTÉNETÉBŐL



Makai Zoltán

SZEMELVÉNYEK  
NAGYSZALONTA  
IPARTÖRTÉNETÉBŐL



Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság  
Varadinum Script Kiadó  
Nagyvárad, 2019



A sorozatot szerkeszti:  
DUKRÉT GÉZA

Szöveggondozás:  
DARABONT ÉVA

Fedőlapon: Nagyszalonta, Városháza.  
Hátlapon: a Metalul „MESA” Rt. kovácsműhelye, a Kemény testvérek  
szalontai húsfeldolgozó gyáranak hűtőháza és a Mobila bútorgyár.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României  
MAKAI, ZOLTÁN

Szemelvények Nagyszalonta ipartörténetéből /  
Makai Zoltán. - Oradea: Varadinum Script, 2019

Conține bibliografie  
ISBN 978-606-8307-96-1

62

Készült a Proenerg Kft. támogatásával.



Készült a nagyváradi LITERA PRINT nyomdában.  
Tel.: 0732-115-445; e-mail: literaprint@gmail.com

## ELŐSZÓ

Bihar megye székhelye, azaz Nagyvárad ipartörténetét a Partiumi Füzetek 50. számában mutattuk be 2013-ban. A *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből* című könyvemben a vidék ipara jelentős részének a történetét sikerült ismertetni. Sajnos ebben a kiadványban csak egyetlen nagyszalontai vállalat, a Metalul fémipari vállalat történetét vázoltuk Mágori István dolgozatában.

Egyesületünk éves konferenciáját 2006-ban Nagyszalontán tartottuk meg. A konferencia hangulata és a városban tett városnézés mély benyomást tett rám. Ennek hatására nekiláttam összegyűjteni Nagyszalonta ipari egységeinek a történetét. Többen is segítettek ebben a munkában, és így sikerült összeállítani az itteni ipari létesítmények jelentős részének a történetét.

A szerző



## NÉHÁNY SZÓ NAGYSZALONTA TÖRTÉNETÉRŐL

Nagyszalonta történetének legalaposabb feltárója és bemutatója, Dánielisz Endre tanár úr több könyvében is bemutatja Nagyszalonta történetét. Az ő munkáiból idézek néhány fontosabb részletet. Mint tudjuk, a város létének első írásbeli említését II. András király egyik 1214-ben kelt adománylevelében Zalanta alakban találjuk. Jelentős esemény volt a 3000 hajdú letelepítése 1606-ban. Bocskai erdélyi fejedelem jóváhagyásával 1606. június 3-án költöztek be a mai Szalonta területére. A szalontai hajdúk



Arany János Gimnázium - 1940

biztos támaszt jelentettek az erdélyi fejedelmeknek. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelmek kibővítik nemesi kiváltságaikat. Így az elkövetkező években a mezőváros felvirágzott. Nagyszalonta életére nagy hatással volt az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc, majd az 1867-es kiegyezés.

A polgári átalakulás Nagyszalontán is érezte hatását. A polgárosodással együtt járt a kedvező gazdasági élet fellendülése. Óriási előnnyel járt a város életében a Nagyváradot Fiumével összekötő vasútvonal itteni állomásának 1871 szeptemberében történt átadása. Természetesen óriási hatással volt Szalonta szellemiségére jeles szülötteinek munkássága és alkotása, úgymint Arany János, Rozvány György, Zilahy Lajos, Sinka István és Kulin György.

## SZALONTA IPARA

### Előszó

Nagyszalonta alapításának 300 éves ünnepére készülve, 1906 márciusában egy nagyszabású kiadvány jelent meg. Címe: *Nagyszalonta 1606-1906*. Szerkesztette: Dr. Moczár József, Nagyszalonta. Kiadja: Székely J. Jenő könyvnyomdája, 1906. A kiadvány bemutatja Bocskay Istvánt, a hajdúkat, Szalonta közigazgatását, a felekezeteket, a közoktatást, a mezőgazdaságot, a kereskedelmet, az ipart és Szalonta életének többi területét.

A szerzői csapat tagjai: Cservássy István, Böszörményi Lajos, Tatár Balázs, Olti Mózes és Rehák Pál tanárok. A kiadvány ismerteti Szalonta múltját és az 1906. évi állapotokat. Az ipart bemutató fejezetet Rehák Pál írta. Jelen összeállítás Rehák Pál tanulmányának szerkesztett változata.

### A kézműipar kezdetei Nagyszalontán, a céhek megalakulása

A 19. század elején Nagyszalonta iparosait sem hagyta érintetlenül I. Ferenc király rendeletének meghosszabbítása, a céhek megalakításának kérdésében. Így 1820. szeptember 23-án a csizmadiák megalkotják céhüket, majd 1835-ben a tímárok szervezkednek céhszabályzat szerint. Ez azonban nem zárja ki más iparágak létezését, hanem csak azt bizonyítja, hogy a többi iparág egyenként nem volt oly fejlett, hogy önálló céhet alkothasson.

A **Privilegium Carhale** elnyerésével a Nagyszalonta területén lakó csizmadiák első komisszáriusa, céhbiztosa, Lovassy Szakáll István járási pénztáros lett, akit a földesuraság 1821. december 19-én nevezett ki. A tímárok céhbiztosa Birizdó József nagyszalontai ügyvéd lett. A kenyérért való küzdelemben a mesterek és a legények között fokozatos elégedetlenség jelent meg. Ez viszont megrendítette a céh erkölcsi alapját. A tőke ugyancsak nagymértékben lazította a céh alapjait. Az újkor gazdasági rendszerében a céheknek már nem lett helye. Így elsősorban a nyugati államok felszámolják a céheket.

A szalontai iparosok megértik az új eszméket, és Szathmáry István kezdeményezésére 1867. november 26-án megalakítják a Vegyes Iparosok Egyletét. A megalakulási jegyzőkönyvet 97 különféle szaki iparosmester írja alá. Alapszabályzatot is készítenek, de azt miniszteri utasításra 1869. január 20-án felfüggesztik, addig az ideig, míg a képviselőház az új ipartörvényt megvitatja és szentesíti. Végre 1872-ben, a törvény szentesítése évében, december hónapban Fónagy László főszolgabíró összehívja Nagyszalonta összes iparosát, azért, hogy egy társulatba egyesítse őket. A csizmadiák nem tudtak beolvadni ebbe az egyesületbe és így külön társulatot alakítottak. Az új társulat végül 88 taggal megalakul. Szabályzatukat 1873. október 17-én a minisztérium megerősíti.

A társulat igen eredményesen működik. Már 1869-ben létrehozzák az Utasfogadót, amely szálló a munkát kereső átutazó segédeknek kínál szálláslehetőséget. 1870-ben pedig Hizó Lajos kezdeményezésére létrehozzák a tanonciskolát. Az 1876. április 2-i választmányi ülés rendezi az inasokat ajánló igazolványok kérdését, majd az inasfelszabadulás kérdését. Az egyesület elősegíti az iparos ifjak önképző és segélyegyletének szervezését, majd olvasóköri létesítését.

## Az ipartestület megalakulása

1884-ben megjelenik egy új ipartörvény. Ennek értelmében az ipartársulatok ipartestületté alakulnak át. Így 1887. szeptember 11-én Szikszay Lajos iparbiztos jelenlétében megalakul a Szalontai Ipartestület. 1892. május 26-án az ipartestület egy saját otthont alapít a Bölönyi-féle házban. 1893-ban külön betegsegélyező pénztárt hoznak létre.

Ha átnézzük az egyes iparágak fejlődését, megállapítható, hogy azok a legfontosabb életszükségleteket kielégítették. Ezek a következők voltak: csizmadia, szabó, gubás, tímár, kovács, lakatos, asztalos, kerékgyártó és szíjgyártó. A többi szükségletet a családanya és a gazda állította elő. Építőiparról egyáltalán nem beszélhettünk. A szalontai gazdák maguk építették házaikat, hol paticsfallal, hol pedig vályogfalat alkalmazva. Ha kőházat akart építeni a gazda, a szomszédból, Gyuláról kényszerült német kőműveseket vagy ácsokat hozni.

Az 1847. évi tűzvész azonban fordulópontot képez az építőipar terén. Igaz, hogy már 1839-ben maga a város téglá- és cserépgyárat állított fel, s olyan olcsón bocsátotta a polgárság rendelkezésére, hogy a náddal való építkezésnél alig került több költségbe. A polgárság kicsinyes okokra hivatkozva nem vette igénybe az új termékeket. A téglagyár termékeit a szomszédos városok használták fel. Így Nagyszalontán egy teljes évtized alatt alig épült 8-10 tégláépület. Részben ennek is köszönhető az 1847. évi katasztrófa, amelynek majdnem az egész város áldozatául esett.

Az 1817. évi Eszterházy-féle per iratai egy érdekes mellékletet tartalmaznak. Ebben száraz malmokról és egy szélmalomról esik említés. Arra, hogy ezek miképp pusztultak el, sajnos nincs utalás. Azt viszont tudjuk, hogy az ötvenes években N. Balogh Márton egy szélmalmot épített, amelyet a hetvenes években lebontottak. A Rozvány és Berzsek családnak is volt egy szélmalma, amelyek a 60-as években épültek, de a 80-as években ezeket lebontják.



## A gőzmalmok megjelenése

A technika fejlődése következtében megjelennek Szalontán a gőzmalmok. Ezek a következők: a Gazdák Gőzmalom Részvénytársaság, a Petrányi-féle malom és a szintén részvényeken felépült Nagy-malom.

A Gazdák Gőzmalom Részvénytársaság malmot eredetileg Pápai Ferenc építette 1882-ben, 32 000 Ft tőke befektetésével. A gazdák egy részvénytársasága az alapítótól 20 000 forintért megvette a gőzmalmot a fürdőteleppel együtt. A fürdőtelep vizét egy artézi kút szolgáltatta. A gazdálkodók azzal a reménnyel vették meg a malmot, hogy állandó munkával képesek azt működtetni. De ez a remény nem teljesült, mert a társaság ócska, rozoga gépekkel és korhadt felszereléssel vette át a malmot. A társaság lassan rájött, hogy ilyen állapotban nem lehet működtetni. Így az 1901. évi közgyűlésen elhatározták, hogy a malmot modernizálják. Az átalakítás kiterjedt a kásamalomra, a gőzfürdőre és a kádfürdőre is. A korszerűsítés 1902 nyarán befejeződött, így az őszi őrlés az új berendezésekkel indult meg. Az újonnan befektetett tőke 78 000 koronára rúgott, a részvénytőke emelése nélkül. A malom nagyon jól működött, annyira, hogy az 1905. év végén 140 000 korona vagyonnal szemben csak 22 000 korona törlesztendő tartozás maradt. A malom nagyon gazdaságosan működött. Az ócska berendezéssel 15 000 korona évi értékű kőszénfogyasztás mellett 25 000 mázsa volt az évi feldolgozás. 1905-ben, a felújított berendezésekkel 10 000 korona értékű kőszén fogyasztása mellett 40 000 mázsa volt a feldolgozott mennyiség.

A régi Pityegő helyén ma modern berendezésű malom működik. A Pityegőt Rozvány György szalontai ügyvéd és S. Balogh építették. A malmot 1900-ban 20 000 koronáért S. Balogh Mihálytól Petrányi Ferenc vette meg. Petrányi a malmot teljesen felújította, 75 000 korona befektetéssel. A villamossági berendezéseket 1500 korona értékben Graepel Hugó budapesti cége szerelte be. A malom 1905-ben 22 000 mázsa gabonát őrlött meg.

A Nagy-malom a részvényesek 92 000 korona befektetésével épült fel. Először mint műmalom, később csak vámra őrlött. 1898-ban egy 297 méteres artézi kutat fúrtak, 1902-ben pedig bevezették a villanyvilágítást. Órlési forgalmuk évi 25–30 ezer mázsára tehető.

## Az iparágak fejlődése

A század végére az építőipar fokozatosan megerősödött. Elsősorban az asztalos szakma fejlődött. Így ebben az időben 27 önálló asztalos látta el a szalontai és a vidéki közönség szükségleteit. Az ácsmesterek száma 25-re nőtt. A bádogosipart hat mester képviselte. A bognárok száma 23-ra növekedett.

A borbély- és fodrásziparban hat mester dolgozik. Bélhúr-készítőként Tóth Béla tevékenykedik.

A csizmadia iparosokat nagyban jellemzi a testületi szellem. Így közös üzlethelyiségük van. Továbbra is az összes iparos egynegyed részét ők teszik ki, százat meghaladó számukkal. A csizmadia iparág fokozatos hanyatlásával rohamos fejlődést mutat a cipész iparág. Ebben a jelentősen fejlődő iparágban jelenleg 22 mester dolgozik, igen magas színvonalon.

Cukrász, esztergályos és fésűs mesterséget csak egy-egy önálló mester űz. A fazekas iparág visszaesett, és már csak öt önálló iparos űzi. Egy részük cserépkályha készítésével is foglalkozik. Az egykor virágzó gubás mesterségnek csak egyetlen képviselője van, Kenéz János személyében.

A hentességet 17 iparos űzi, a mészároságot pedig nyolcan. Négy kádár, öt kalapos, két kelmefestő, egy kéményseprő van, kosárkötő szintén egy van. Kovácsként huszonnégyen dolgoznak. Könyvkötésként két mester, kötélverőként négy és kötőszövőként egy személy dolgozik.

A kőművesség sokat fejlődött. Ma már 39 önálló mester mellett körülbelül átlag 160 helybeli segéd dolgozik. A lakatosok száma tizennégy. Négy mázoló, két mézeskalácsos, négy nyerges, két rézműves tevékenykedik. A sütőiparban csak két iparos dolgozik. A magyar és német szabók együttvéve negyvennyolcan

vannak, női szabók heten és szűrszabók ketten. Három szobafestő, hat szűcs, szítás és rostás kettő, szappanos egy van.

Az első nyomdát Székely Jenő 1889-ben, egy amerikai gyorsajtóval nyitotta meg. Négy éven át ő maga dolgozott. 1893-ban a helyiséget megnagyította és még egy nagy gyorsajtót állított be. Majd egy segédet és egy tanulót alkalmazott. 1905-ben a régi berendezés helyett, teljesen modern átalakítással még egy gyorsajtót helyezett üzembe. Egy simító-, lyukasztó-, vágó- és több apró géppel egy modern nyomda lett. 1905-ben bevezette a könyvkötészetet és egy legújabb gyártmányú aranyozógépet is beszerelt. Ma már három segéddel és két tanonccal dolgozik, a megrendelők száma elérte az ezret. A befektetett összeg értéke 24 ezer korona, a nyomdai forgalom pedig 12-14 ezer korona. 1905-ben megnyílt Pick Gáspár könyvnyomdája is.

A hajdan virágzó tímárság, melynek céhe is volt Nagyszalontán, ma már teljesen kiveszőben van. Ezen iparágat ma két önálló mester képviseli. Ezek egyike Pápai Ferenc, aki teljesen modern alapra fekteti a bőrkidolgozást. Tetemes pénzbefektetéssel a bőrcserző műhelyét teljesen átalakította, és elsajátította a legújabb bőrkidolgozó módozatokat. Ma a legfinomabb bőrök előállítására is képes.

1905. december 31-én 428 mester, 280 segéd, 96 szegődött tanonc és 48 felszabadult tanonc működött Szalontán. Így az ipartestületnek 852 tagja van.

Szorosan vett modern gyáriparról nem beszélhetünk. Működik ugyan három téglagyár, de mivel a tulajdonosok szűkmarkúak a modern befektetés terén, az építetők igényeit nemigen képesek kielégíteni. Sajnos az alapanyag pedig túl salétromos, így gyenge minőségű.

1903-ban megalakult a **Magyar gazdák ciroktermelő és -feldolgozó szövetkezete**. Mivel Szalonta környéke kedvező talaj- és időjárási viszonyokkal rendelkezik a ciroktermesztésre, a gazdák összeállva elhatározták, hogy itt dolgozzák fel a nagy mennyiségű nyersanyagot és betörnek a seprűpiacra. Eddig Olaszország látta el a világpiacot seprűvel, megvéve a szalontai nyers cirokszalmát is. A szövetkezet alaptőkéje 35 000 korona.

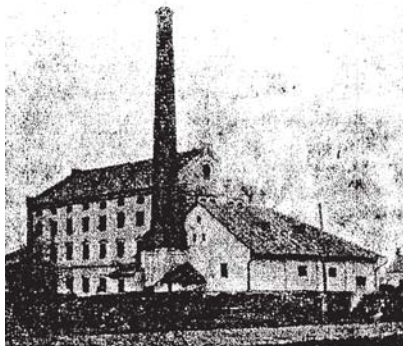
Tagjai minden katasztrális holdnyi részjegy után öt koronát fizettek be tőkeképpen. A szövetkezet megalakulásakor 700 holdnyi termőterületet jegyeztek, melynek termését feldolgozza a seprűgyár. A seprűgyár egy munkavezetőt, egy raktárnokot és 50-70 munkást alkalmaz. Munkadíjként több mint 4000 koronát fizet ki évente. Szállítási költsége pedig 6-8 ezer korona. A gyár készítményeinek piaca Bécs, Lipcse, Frankfurt, Párizs, Belfort, Dünkirchen, Brüsszel, Lyon, Nice, Mosztár, Szófia, Jaffa, Kairó, Alexandria, Chartum, Marokkó, Tunisz, Pretoria és Johannesburg. Ma már a szalontai seprű igen erős versenytársa lett az olasz seprűnek.

### Néhány szó a háziiparról

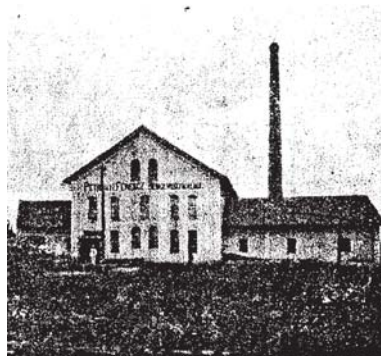
A szakszerű ipar mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül Szalonta háziiparát. A szalontai gazdák különösen a borsajtó készítésében voltak nagy mesterek. Kiváltképp Nagyváradon voltak keresettek a vas alkalmazása nélkül készült nagyszalontai borsajtók. A házikenyér sütése és Nagyváradra történő szállítása is igen jövedelmező volt. Csakhogy ezt is lassan kiszorítja a piacról a modern sütőipar.

### Összegzés

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az ipartestületek megalapítása az 1884-ben megjelent ipartörvény alapján, jelentős lépést jelentett Szalonta ipara fejlődésében. Az iparosnak tisztában kell lennie szakmája jelentőségével és a társadalomban betöltött szerepével. Csak a kor szellemének megfelelő modern eszközökkel, a technika vívmányait alkalmazva fog tudni eredményes és versenyképes lenni.



Nagy-malom

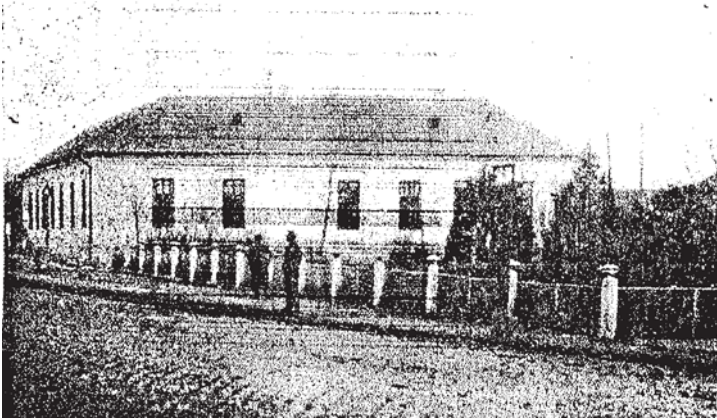


Petrányi gőzmalma

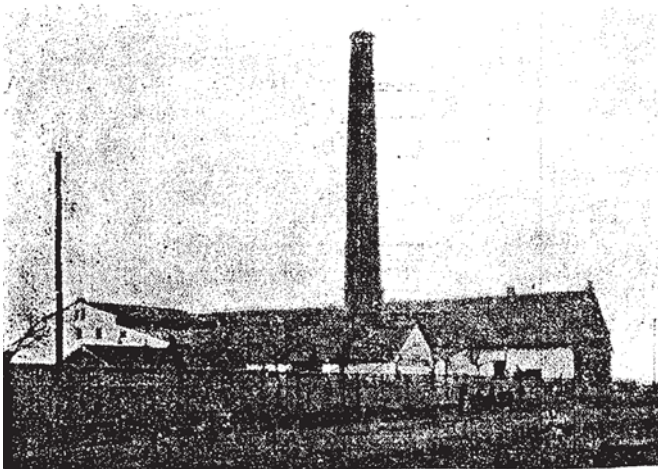


Cirokseprűgyár

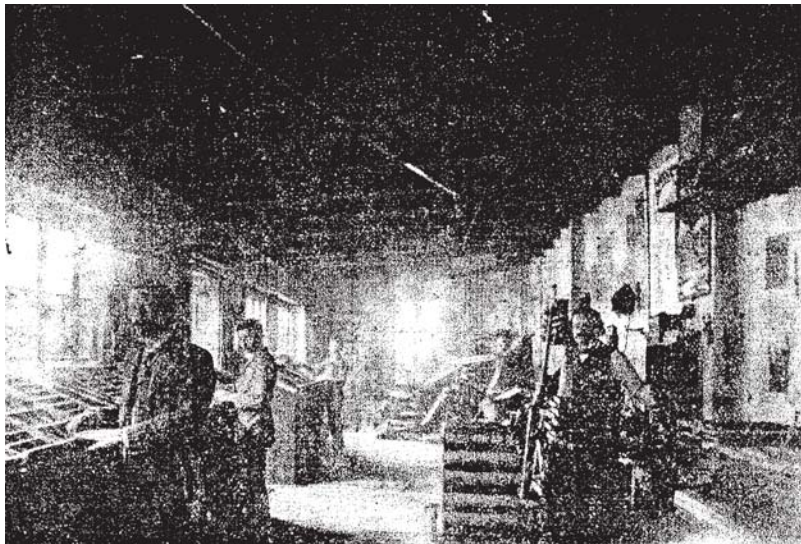




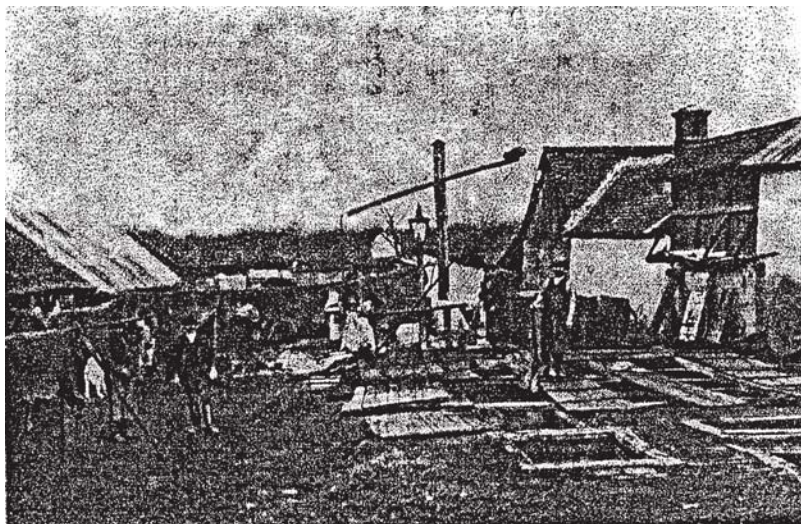
Az Ipartestület háza



Gazdák gőzmalma, gőz- és kádfürdője



Székely nyomdája



Pápai Ferenc bőrcserzője

## A KISIPAR KEZDETI IDŐSZAKA

Még Arany János idejében is csak a paraszti kisiparosok képviselték a kisipari szakmát. Ők csupán másodlagosnak tekintették szakmájukat, mert a jövedelem fő forrása a földművelés volt. Így elmondhatjuk, hogy a 19. század elejéig kisiparosok nem éltek Szalontán. Az első céh, a csizmadia céh 1820-ban alakult meg. A céhbiztos Szakáll István lett. Majd 1935-ben a tímárok alakítanak céhet. Céhbiztosuk Birizdó József lett. A kisipar fokozatosan jelenik meg, és 1910-re a lakosság 16–18%-át alkotta. A folyamat a következőképpen alakult: 1867-ben megalakul a vegyes iparosok egyesülete, 1867–1868-ban egy részvénytársaság megépíti a Toldi-malmot, majd 1881-ben Rozenzweg Rezső nyomdász letelepedik Szalontán. 1882-ben felépül a Gazdák-malma, 1889-ben Reich Jakab nyomdája, majd 1890-ben Adler Jakab nyomdája és Lieberman Mór nyomdája. A nyomdák továbbra is komoly szerepet töltenek be Szalonta életében. 1887-ben megalakul az ipartestület, és a céheket eltörlik. 1892-ben az ipartestület beköltözik a Bölönyi-féle házba. A 19. század közepén felépül két szélmalom, de sajnos az 1980-as években mindkettőt lebontják. 1905–1908 között Pick Gáspár nyomdája, 1909–1941 között Kálmán László, míg 1929–1944 között Gaál Sándor nyomdája működik. Jelentős esemény volt a város életében a Nagyvárad–Szalonta–Kötegyán–Fiume vasútvonal megépítése. A forgalom ezen a vonalon 1871. szeptember 14-én indult el.



## A gyárpar megjelenése

A gyárpar csak a 19. század végén jelenik meg Szalontán. Ide sorolhatjuk a pápai bőrcserzőt, ciroktermelő és seprűgyárat, csersavgyárat és a gőzfűrésztelepet. Ezek egy része csak rövid ideig működött. Az úttörő szerepet a Kemény testvérek gyára és a malmok képviselték. Róluk külön fejezetben fogok írni. Később a Toldi téren megnyílt Szegedi és Kovács rum- és likörgyára. A 20. század elején három vállalkozó próbálkozott tégláégetéssel. Közülük Pápai Ferenc 1906-ban egy égetőkemenctét telepített a Geszti út mellett. A tégl minősége nem jól sikerült, így a téglagyártással a továbbiakban senki sem próbálkozott.

1900 decemberében a régi fűrészmalom helyén acetilén gázgyár kezdte meg működését. Így megindult a városi utcai gázvilágítás. Hogy meddig működött, arról sajnos nincs információnk. 1905-ben került sor az első filmvetítésre. A mozitulajdonosok, az Ellmann testvérek saját áramfejlesztőről gondoskodtak. Így történt meg az, hogy Nagyszalontán 1905-ben először, a filmvetítés alkalmával gyulladt ki a villany.

## Megszületik a szalontai villanytelep

A város villamosítására először 1910-ben gondolt a város vezetése. A tanács Nagyváradról szerette volna ellátni a várost villanyárammal. Belányi Imre, a nagyváradi villanytelep igazgatója meggyőzte a vezetőséget, hogy sokkal előnyösebb helyben előállítani villanyáramot. Így 1911-ben megkezdték a villanytelep építését, amelyet 1912 júliusában helyeztek üzembe. A két dízelmotort és a két generátort a budapesti Fegyvergyár cég szállította. 1913-ban az utcai világítás is beindult. A villanytelepet 1962-ben egy 15 kilovoltos légvonallal hozzácsatolták az akkori Crişana tartomány villamoshálózatához. A villanytelep 1965-ig még működött, majd a gépi berendezést szanálták. Vezetője több éven keresztül Sajti József volt. A villanytelep épülete a vasútállomás mellett ma is meg van, de

már más célt szolgál. Mellette épült fel az Áramszolgáltató Vállalat helyi kirendeltségének a székháza. A villanytelep udvarán pár évig egy jéggyár is működött.

Térjünk vissza az 1867-es, kiegyezés utáni helyzethez.

A kiegyezés után hatalmas tőke áramlott Szalontára is. 1905 végén 428 mester, 280 segéd és 96 tanonc dolgozott 40 szakmában. Élen jártak a csizmadiák, a ruházati ipar, a kőművesek, asztalosok és az ácsok. 1912-ben már 502 adófizető mestert tartottak nyilván. Megnőtt a méret után dolgozó cipészek és szabók száma. Az első világháború, majd a Romániához történt csatolás rányomta bélyegét Szalonta iparára is. 1919–1940 között a kisiparosok helyzete nem volt valami rózsás. A gyáripár lényegében azonos maradt a háború előttivel. Valamelyest javított az ipar helyzetén az 1923-ban megépült Nagyszalonta és Köröskisjenő közti vasútvonal.

## Második világháborús viszonyok Szalontán

Az ipartestület akkori elnöke, Kovács Imre az 1942-es évről szóló beszámolójában a következőket írja: Nehéz a kisiparosok helyzete. A textil- és bőriparban, a lábbeli- és fémfeldolgozó iparban nagyon kezd érződni az anyagihiány. Az építő- és építkezéssel kapcsolatos iparágak nyersanyagiánnyal küzdenek. Egész nyáron cementhiány volt. Hasonló helyzetben vannak a szabók, a hentések, mészárosok és a szíjgyártók. 1942-ben az önálló kisiparosok száma 467-re csökkent, ami a lakosság kisiparból élők 15%-át jelentette. Bizonyos mértékben segítette a helyzetet az Iparügyi Minisztérium rendkívüli megrendelése, mégpedig 3100 pár cipőt rendelt meg a szalontai bőriparosoktól, állami szükségletre. Sajnos az ipari tevékenységet a zsidó törvények is keményen sújtották.

## A háború utáni átmeneti időszak

1944 októberében, az oroszok bejövetele után egy bizonytalan korszak kezdődött Szalonta életében. Az orosz hadvezetés hamar felismerte a Kemény cég jelentőségét, és így ott elég gyorsan sikerült megindítani a termelést. Ez egy fontos esemény volt a város életében. Erről különben részletesen írok a Kemény céget bemutató összeállításban. A malmok beindítása is jelentős esemény volt. A kisiparosok életében történt változásokról és a közös munkába való átállásról a következő fejezetekben írok.

## NAGYSZALONTA JELES MŰSZAKI SZAKEMBEREI AZ 1930-AS ÉVEKBEN

### BAGOSSY SÁNDOR

Bagossy Sándor 1887. március 26-án született Szalontán. Szakmáját Budapesten sajátította el egy elsőrangú cégnél. Azután két évig Bécsben dolgozott. A háború után Szalontán úridivat-szalont nyitott. Bagossy előbb az ipari életben mutatkozott be, majd közéleti tevékenységre hivatott emberként ismerték meg. 1924-ben a Magyar Párt alelnökévé választották meg. Politikai aktivitásával párhuzamosan az iparos szakma érdekében is példamutató volt. Három éven keresztül a szalontai Iparoskör elnökeként tevékenykedett. Több ízben volt városi tanácsos.

### HEEGER JÁNOS

Heeger János 1880. december 12-én született Aradon. 1899-ben érettségizett az aradi főgimnáziumban. Ezután Budapesten, a Kir. József műegyetemen 1903-ban mérnöki diplomát szerez. Mint mérnök Aradon, Mitrovicán és Nagyváradon dolgozik, az állami vízműhivatalban. 1916-ban Szalontán mint városi mérnök dolgozik, majd a Fekete-Körös ármentesítő társulat vezető mérnökeként tevékenykedik egészen 1929-ig.

### HUNYADI GÉZA

Hunyadi Géza 1889-ben született Nagyváradon. Iskoláit Marosvásárhelyen végezte. Négy gimnáziumi osztály elvégzése után a vas- és fémipari szakiskola növendéke lett. Sikeres vizsga

után Budapestre ment, ahol nagy gépgyárakban praktizált. A háború után Marosvásárhelyen helyezkedett el mint a Tendlow és Dietrich szivattyú- és gépgyár munkavezetője. 1922-ben önállósította magát, és Szalontán nyitotta meg üzemét. Elsőrendű munkájával csakhamar meghódította Szalonta és környéke közönségét. Ugyanakkor műveltségével, egyenes jellemével, vonzó modorával a társadalomban is méltó pozíciót biztosított magának. Így választották meg az ipartestület elnökévé és az iparosanonciskolai bizottság tagjává.

### KIRÁLY LAJOS

Király Lajos 1894-ben született Nagyváradon. Középiskolai tanulmányait a Premontrei Főgimnáziumban végezte. Ezután 1921-ben mérnöki diplomát szerez a Budapesti Műegyetemen. Mint kezdő mérnök a Budavidéki Kőszénbánya társaság pilisvörösvári bányájánál kezd dolgozni. Ennél a bányánál szaktudásával és rátermettségével teljes megelégedést arat. 1922-ben hazatér Nagyváradra, és 1923-ban versenyvizsgán megnyeri a szalontai villanytelep főmérnöki pozícióját. Az ő tervei és koncepciója alapján létesítették a városi jéggyárat. A villanytelep és a jéggyár az ő vezetése alatt kifogástalanul működött, és becses közintézményei lettek a városnak.

### KOVÁCS IMRE

Kovács Imre kőfaragómester 1887. június 16-án született Szalontán. Középiskolai tanulmányait Szalontán és Székelyudvarhelyen fejezte be. Székelyudvarhelyen a felsőipari szakiskolát végezte el. Ezután Budapestre és Bécsbe ment, ahol a kőfaragó szakmában tökéletesítette tudását. Később elkerült Olaszországba, Németországba és Csehországba, ahol művészi szinten tanulta meg mesterségét. 1910-ben hazatért Szalontára, ahol önállósította magát. Az első világháború után tovább folytatta a mesterségét. Magas szintű kőfaragómester lett belőle. Közéleti szerepet is vállalt, és így az Arany Emlékegyesület pénztárnoka, illetve a Magyar Párt főpénztárnoka szerepét is betöltötte.

## VÉGH GÁBOR

Végh Gábor kelmefestő és vegytisztító 1873-ban született Szalontán. Az iskolai tanulmányok elvégzése után édesapjának kelmefestő műhelyében helyezkedett el. Rövid idő alatt komoly szakmai tapasztalatot szerzett. Mint fiatal segéd az ország leg-nevesebb üzemeiben praktizált. 1872-ben édesapja elhunyt, és ezért fiatalon, csak 19 évesen át kellett vegye apja műhelyét, annak minden gondjával. Nehéz feladat várta, mert el kellett tartsa édesanyját és öt testvérét. Tovább tökéletesítette szakmai tudását, majd az 1886-iki millenniumi kiállításon elsőrendű munkájával dicsérő oklevelet nyert. Külföldi tanulmányútja során szerzett tapasztalatait felhasználva, műhelyét nagyszerűen kifejlesztette. A város társadalmi életében is kivette részét. Számos funkciót töltött be. Az ipartestület számvevője, később pénztárnoka, a református egyház presbitere és a Magyar Párt vezetőségi tagja is volt.

## RÉSZLETEK NAGYVÁRAD ÉS BIHARMEGYE ÚTMUTATÓJÁBÓL

Szerkesztette: DVORZSÁK LAJOS, NAGYVÁRAD, 1941  
BIHARMEGYE JELENTŐSEBB IPARI VÁLLATAI  
NAGYSZALONTA

1. Bonczos és Társa utóda, Klatz József növényolajgyár, Tenkei út 56., 2. Dancea-malom, 3. Lakatos és Korda Tógazdaság, Toldi tér 5., 4. Orion rum-, likőr- és konyakgyár, Toldi tér 3., 5. Városi Jéggyár, Tisza István utca 2.

## RÉSZLETEK A KERESKEDELMI KOMPASZBÓL

NAGYVÁRAD ÉS BIHARVÁRMEGYE IPARI ÉS KERES-  
KEDELMI SZAKSZÓTÁRA ROMÁN ÉS MAGYAR NYEL-  
VEN, 1947

Szerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ okl. közgazdász, a SZEDOSZ  
szövetkezet főkönyvelője  
SZALONTA

SZINDIKÁTUSOK - kovácsok, ruházatban dolgozók,  
magántisztviselők, községi tisztviselők, építészek, mezőgazdászok

KISIPARI TERMELŐSZÖVETKEZETEK - Economia, Volga  
(cipőgyár), Energia.

SZŰCSÖK - Horváth József, Kajtor József, Szakács Imre.

VEGYESKERESKEDŐK - Németh János, Nagy Gézáné.

CUKORKÁSZOK - Altmann Sándor, Kovács Tekla.

PÉKEK - Árvai Albert, Friedmann Sándor, Reich János, Vajnovszky Gáspár.

ÓRÁSOK - Bereczky Sándor, Schmöltz János, Mészáros Sándor.

CSIZMADIÁK - Arany Sándor, Arany Mihály, Bagi József, Bagossy György, Bakó Gyula, Benczik Mihály, Blésch János, Cseke Mihály, Danicska Rozália, Darvasi Gyula, Debreczeni László, Farkas Károly, Illyés Gyula, Kiss Imre, Kovács Irma, Kovács Mihály, Mészáros János, Varga János, Mikó Gyula, Nemes Károly, Papp Jenő, Patala József, Szabó Ferencz, Semes János, Tóth József, Vargha Sándor, Vargha András, Vargha József, Zuh Gyula.

SZÍJGYÁRTÓ - Bihari Sándor, Kiss Ernő, Szilágyi János.

KÖTÉLVERŐ - Bertók Gyula, Bujdosó János.

KERÉKGYÁRTÓ - Andor Mihály, Nagy Sándor, Nagy Mihály, Nagy István, Szabó György.

BÁDOGOS - Balogh Sándor, Biró Gyula, Borbély Antal, Varró István.

SZABÓK - Apter Sándor, Balogh József, Bereczky János, Berek József, Berek Mihály, Bődi Miklós, Bondár Gyula, Borbély Ferencz, Bordás Sándor, Boros László, Daru János, Czégé Sándor, Fábrián Sándor, Golya János, Kártyás György, Kenéz Mihály, Kenyeres Ferencz, Kovács János, Mágori István, Nagy József, Németh Sándor, Oláh Mihály, Prekup János, Seress Mihály, Sinka Sándor, Sinka Gyula, Szabó László, Szathmáry János, Szemes Ferencz, Szentmiklossy Sándor, Szentmiklossy Kálmán, Szentmiklossy János, Szilágyi Árpád.

KOVÁCSOK - Bődi Sándor, Bogdándy Luca, Balogh Sándor, Balogh József, Gyöngyössy György, Hegyesi Gyula, Hottya Sándor, Kelemen János, Kenéz Ferencz, Kertész József, Kertmegi Gyula, Kiss János, Mados Imre, Megyeri János, Sipos Sándor.

ASZTALOSOK - Antal Jenő, Balla Sándor, Balogh János, Bene János, Bihari József, Darvasi István, Debreceni István, Illyés Gyula, Kiss Ferencz, Kiss Mihály, Kósa György, Kósa



László, Mogyorós János, Pergő Dezső, Sajti István, Serester Gyula, Szabó Gyula, Széll Sándor, Szöllősi Sándor, Tóth Imre, Trysnai Antal, Zsirka József.

KŐMŰVESEK - Arany Ferenc, Fazekas András, Kajtor László, Karancsi Ferencz, Karancsy Gyula, Kenéz István, Kiss Ferencz, Lakatos Imre, Lovassy Gyula, Mészáros Károly, Payer Imre.

GYÁRAK, IPARI LÉTESÍTMÉNYEK

ELMAN JÁNOS és ROSENBERG ADOLF ORION nevű LIKŐR- és RUMGYÁRA.

MALMOK - Balogh József, Balogh László malmok. BIHORUL S. A. Malomipar. Erdélyi Mihály. KERESKEDELMI MALOM - A SZEDOSZ Szövetkezet bérlő.

DARÁLÓK - Bereczky Sándor, Szöllősi Sándor.

BONDÁR SÁNDOR OLAJGYÁRA.

## RÖVID ÁTTEKINTÉS, SZALONTA IPARA A JELENKORBAN

1944. november elsejétől a szovjet városparancsnok, mint ahogy írtam, kezébe vette a közügyek intézését. Elrendelte, hogy az iparosok folytassák korábbi munkájukat, lehetőleg szövetkezetekbe tömörülve.

Elsőként három cipészsegéd – Sinka Ferenc, Sipos György és Szucsigán Sándor – közösen nekilátott az elhasznált szovjet lábbelik kijavításához. Műhelyüket Szucsigán lakásán rendezték be. Később egy másik műhely is megnyílt Tóth Károly portáján. Novemberre már annyian voltak, hogy szükséges lett szervezett formában dolgozni. Így megalakították a Nagyszalontai Bőripari Munkások Kollektív Szövetkezetét. Lassan a lakosság is igénybe vette szolgáltatásukat. A szovjet csapatok elvonulásával súlyos gondokkal néztek szembe. Mégpedig a nyersanyaghiánnyal. Ezért 1945 januárjában a Tenke út 9. szám alatti telken tímárságot létesítettek. A szolgáltatott talpbőr gyenge volt, így a tímárság rövid életű lett. 1945 nyarán a kollektív szövetkezetet megszüntetik, és helyébe a Volga Szövetkezet Társulás alakul meg. Ez a szövetkezet csatlakozik a pártirányítású szövetkezeti központhoz, az INCOOP-hoz.

A Volga szövetkezet fokozatosan fejlődött. Javítóműhelyeket nyitottak Árpádon, Erdőgyarakon, majd Tenkén. Fokozatosan gépesítettek, és 1954-ben már 200 dolgozónak biztosítottak munkát. Munkacsarnokként megkapták a nyugdíjas Arany László ingatlanát és a szomszédos korábbi zsidó aggmenházat. 1960-ban a Volga szövetkezetet összevonták a később alakult szabók szövetkezetével, és így jött létre a Deservirea Kisipari Termelő-

szövetkezet. Ekkor a szövetkezetnek már 415 tagja volt. Az ügyes alelnök, Varga Ferenc kezdeményezésére a szövetkezet egy modern kisüzemet épített fel a Füveskert felé vezető út bal szélén. Az avatásra 1971. január elején került sor. Varga Ferenc, aki ekkor már igazgató lett, megalakította a Viitorul elnevezésű papucsgyárat, amely elkezdett női papucsokat gyártani. Ezenkívül női és férfi fapapucsokat, majd nyári szandálokat is készítettek. Termékeik 30%-át külföldre is szállították.

1945 augusztusában a vasmunkások létrehozták az Energia Mezőgazdasági Gép-, Vas- és Fémipari Termelő- és Értékesítő Szövetkezetet. Bekényszerítették a jó hírű kisiparost, Oláh Lajost és fiát, akik szaktudásukkal alapemberek lettek. A szövetkezet első elnöke a kommunista Bereczky Lajos lett. Vállalták a vidéki malmok dízelmotorjainak javítását, az esküllői Refractor hő-állótéglagyár gépesítését, meghibásodott mezőgazdasági gépek javítását. Később kéziszerszámokat is készítettek. A környező falvak határában heverő kilótt tankokból kiemelték a használható szerkezeteket, és azokat is értékesítették.

A vidéki malmok működése a technikai hibák miatt igen rossz lett. Ezen állapot megszüntetése érdekében létrehozták a megyei irányítású, de Szalontán székelő Progresul Helyi Ipari Vállalatot. Az ott dolgozókat két csoportba osztották: vas- és faiparosokra. Mindegyik külön-külön műhelyben tevékenykedett. 1960 májusában az Energia szövetkezetet egyesítették a Progresul szövetkezettel, ez utóbbi neve alatt. A bővülő termelést a Tenkei útra, a Pityegő-malom telkére és a Kölesér feltöltött árterére összpontosítják. A Progresul szövetkezet fokozatosan gyarapodik, és lassan külső megbízásokat is vállal. Ekkor kerül a szövetkezethez Tulván Ferencz ifjú mérnök, aki csakhamar főmérnök, majd később, 1965-től igazgató lett. A főmérnök Bagosi Attila lett, majd megalakult a helyi ipari vállalat.

## Asztalosok, famunkások szövetkezete

1942-ben Nagyszalontán 74 asztalos, 13 ács és 2 kádármester dolgozott. Közülük Triznay Antalnak, Tóth Imrének, Szabó

Lajosnak és Széll Sándornak géperőre berendezett műhelye volt. 1949 júliusában 46 személlyel megalakult az asztalosok szövetkezete. A szövetkezetbe Szabó, Triznay és Tóth is beléptek. Négy éven keresztül a szövetkezet a nagyváradi Lemnul szövetkezet részlegeként működött. 1951-ben a szalontaiak elválnak a Lemnultól és megalakítják a Mobila Kisipari Termelőszövetkezetet. A Mobila szövetkezet 1959-ben egyesült a Progresul Helyi Ipari Vállalat feldolgozó részlegével és Mobila Rajoni Helyi Ipari Vállalat lett. 1975-ban felépül egy új munkacsarnok, ahová összpontosítják a Mobila teljes termelését. Ekkor a szövetkezet megszűnik.

A szabómesterek 1949. október 1-jén megalapították a Drapelul Roşu Kisipari Szövetkezetet. A 99 tag első elnöke Insberger Mihály szabósegéd lett. Alelnöknek Veress Istvánt választották meg. Munkahelyül a Nagy Gyula-féle volt bérház első emeletét kapták meg. A tagoknak minden varrógépről, kéziszerszámról, székekről maguknak kellett gondoskodniuk. Pár hónap múlva nőket is befogadtak a szövetkezetbe. Számukra kiutalták a második emeletet, és így itt megalakult a fehérnemű-részleg, ahol ingeket, pizsamákat, melltartókat varrtak. Egy használt autót is vásároltak, és azzal járták a vidéki heti piacokat, nagyvásárokat, népszerűsítve termékeiket. Később a varrógépeket villamos meghajtásúvá alakították. Szövőgépeket is üzembe helyeztek, és azokon sámfavásznat és törülközőket szőttek. 1951-ben körkötőgéppel tornatrikókat is készítettek.

1950 után három, mérték után dolgozó férfiszabóságot is nyitottak: Tenkén, Árpádon és Erdőgyarakon. A Végh Gábortól örökölt műhelyben ruhafestést és vegytisztítást is vállaltak. A 60-as évek derekán már 170 szövetkezeti dolgozót alkalmazott a szövetkezet. Az állami tervgazdálkodás jegyében a szabókat összevonták a cipészekkel. 1975 elején a bér munkások teljesen különváltak, és a Deservirea szövetkezet átalakult lakosságot ellátó szövetkezetté, megtartva a varrodák nagy részét.

1978-ban, Orbán Imre elnöksége idején, az ügyintéztést a Tenkei útról az asztalosok által kiürített Triznay-házba költöztették az ingvarrodával együtt. Később a Suciuingatlanban is

varrodát rendeztek be. A Deservirea annyira megerősödött, hogy 1962 őszén a főtéren egy egyemeletes szolgáltató üzletházat adtak át különböző szakmáknak. Két év múlva az épületre második emeletet is húztak. 1978-ban a Füveskertbe vezető széles út mellett emeletes csarnokkal bővültek a munkahelyek. 1985-ben a szövetkezetek tagjainak és alkalmazottainak létszáma elérte az 1047-et. Tevékenységük igen széles körű lett, és a külkereskedelem számára is dogoztak. Csósz Béla népművész irányításával dísz tárgyakat is készítettek.

1971. január elején a nagyváradi Crişana Kisipari Termelőszövetkezet kézi perzsaszőnyeget szövő üzemének egyik részlegét Szalontára költöztette. Ez a részleg 170 nővel, Vadkerti Rozália vezetésével üzemelt. Székhelyük a Román Nemzeti Bank volt helyiségeiben működött.

## A likőrgyár története

Az alábbi sorokban Ellmann Éva visszaemlékezését olvashatjuk.

A borpincét édesapám örökölte az apjától. A többit ő fejlesztette ki. A ház mellett, ahol laktunk, volt egy földszintes épületsor, ebben helyezkedett el egy nagyobb szobában a likőrgyár, a nagy teremben a sörfejtő rész és kívül egy nagy garázs. Gépi felszerelésre nem emlékszem, csak a sörfejtő gépre, ahol üvegekbe töltötték a sört. Ezt mint gyerek nagyon szerettem nézni. A likőrgyárban – amit mai szemmel még kisiparnak sem neveznék – csak azt láttam, hogy színtelen folyadékokat töltöttek innen oda, és aztán valamitől színt kapott. Apám, amikor már nagyobb voltam, elmagyarázta, hogy megvoltak a receptek, mennyi alkohol és mennyi víz kellett, és ehhez hozzátették a megfelelő eszencet, ami megadta az ízt, az aromát és a színt is. Azt is elmondta, hogy amikor kész az ital, jó tenni hozzá egy pár csepp glicerint, hogy elvágja a friss alkohol ízét. Az iroda, ahol édesanyám csinálta a könyvelést Aufnort Margittal együtt, ott volt, ahol a borpincék. Az udvar közepén volt egy kicsi ház, amit nagyon szerettünk körbeciklizni, mert ott nem volt forgalom.

A céget úgy hívták: Orion. Sok év után a padláson találtam még üvegre való címkéket. Sokáig őriztem, de most már nem találok. Sajnálom, akartam volna egyet küldeni emlékebe.

## Nyomdaipar

Az első részben bemutatott nyomdákon kívül a második világháború előtt Székely Ármin is működtetett nyomdát. A háború után Székely Ármin műhelyének gépeit és a Tenkéről áthozott, lábbal hajtott sokszorosítót egy üresen ásító helyiségbe helyezték el. Itt ezek a berendezések Centrul Poligrafic nr. 8. elnevezéssel működtek, a nagyváradi központ irányítása alatt. Az államosítás után ez az egység megszűnt. Egy másik nyomdász, Kálmán László 1941-ben felszámolta a nyomdáját.

## Pékségek, sütödék

1930-ban hat önálló pékség és hét sütöde működött Szalontán. A háború után a pékek nem alkottak szövetkezetet, és így a néptanácshoz tartozó egyetlen pékségnek lettek az alkalmazottai. Államosították Wajnovszky Gáspárnak az Aradi út elején lévő sütödéjét, és innen látták el kenyérrrel az egész várost. Pár év múlva a pékek száma kevésnek és a műhely kicsinek bizonyult. Ezért a Balogh-malom szomszédságában egy kenyérgyár épült fel, amely 1962-ben kezdett el működni. Ebben a kenyérgyárban naponta tíz tonna egységes korpás kenyeret sütöttek. Az állami gazdaság és a kollektív gazdaság is sütött kenyeret, de elsősorban saját dolgozói számára.

## Nagyüzemi iparosítás Szalontán

Mint már említettem, az első nagyüzemű vállalkozás a Kemény-féle húsfeldolgozó volt. Ezt az üzemet részletesen, külön mutatom be. Szintén külön fejezetet képez a bútóipar, a malomipar, a Metalul vállalat és az 1976-ban beindult textilgyár. Forráshiány miatt nem tudom bemutatni a baromfifarmot, az Avicolát, a szalámigyárat és a takarmánykészítő üzemet.

## 1990 utáni helyzet az iparban

A Viitorul Szövetkezet Vicom Rt. néven olasz cégnek szállít bőripari termékeket. A S. C. Metalul Mesa S. A. néven működik. A Deservirea – később Unirea Szövetkezet – Samix Rt. néven működik. 1995 után nagyon sok szakember kilépett a szövetkezetből, és önállósodott. A Prodaliment és a Saltex cégek csődbe jutottak. A szebeni szalámit gyártó céget egy moldovai nagytőkecs vette meg, és Casco S. A. néven működteti. Olasz tőkével két új cipőgyár, a Goldenviolet és a Romflex működik, első sorban kivitelre. Megnyugtató az a tény, hogy a lakosságot három kenyérgyár látja el jó minőségű kenyérrel.

## Szalontai malmok

A 19. század második felében a történelmi Magyarországon végbement gazdasági-társadalmi változások Szalontán is éreztették hatásukat. A mezőgazdasági termelés növekedése maga után vonta a malmok megjelenését. A malmok megjelenéséhez hozzájárultak a malomiparban megjelent forradalmi újítások is. Így a Ganz cég már 1845-től gyártott malomipari berendezéseket és öntöttvas őrlőhengereket. 1876-ban Mechwart András vezetésével a Ganz cég átvette a svájci hengerszék szabadalmát, és továbbfejlesztve megalkották a kéregöntésű, spirál alakban megcsavart rovátkálású hengereket. Újabb fejlesztést jelentett Haggemacher Károly találmánya, a síkszita, valamint a szitalás gépesítése.

Szalontán a 19. század második felében három malom épült. 1867-1868-ban a **Toldi-malom**, 1878-ban az **Árpád-malom**, amelyet később **Pityegőnek** is hívnak, és 1882-ben a **Gazdák-malma**.

1898-ban a **Toldi-malom** tulajdonosa artézi kutat furat, amelyből a Vasút utcaiaknak is jutott víz. 1902-ben áramfejlesztővel, villanyvilágítással növelték a munka termelékenységét. 1922. december 20-án a Toldi-malom hatalmas tűznek esett áldozatul. Az őrlésre váró több vagon gabona két hétig égett. A kár kb. 20 millió lejre rúgott, így a malom többé nem támadt fel.

Az **Árpád-malom** tulajdonosai, Molnár Mihály és társai 1922-ben csődöt jelentettek. Majd lassan kikecmeregtek a bajból, és a malmot fejlesztették. 1937-ben a gőzgépeket dízelmotorra cserélték. Az új gép pityegő hangot hallatott, ezért Pityegőnek nevezték el. A Pityegőt később korszerűsítik, sőt a Tenkei út napos oldalán egy olajütőt is létesítenek.

A **Gazdák-malmot** tulajdonképpen Pápay Ferencz építi fel 1882-ben. Majd eladja a Gazdák Rt.-nek, amelynek részvényesei módosabb gazdák voltak. A malmot tíz év múlva átalakították egy budapesti céggel. A Gazdák-malom is furatott artézi kutat, amely szabadtéri uszodát, modern, kádas fürdőszobákat és egy belső nagy medencét is ellátott hideg és forró vízzel. Az első világháború utáni pénzügyi válság a Gazdák Rt.-t tönkretette. Így 1933-ban a malmot a nagytőkés **Iacob Dancea** vásárolta meg. 1937-ben a malmot kibővítik egy emelettel. Ennél a malomnál csak kereskedelmi őrléssel foglalkoztak.

A II. világháború után a szalontai malmok 1946 szeptemberében kezdték meg az őrlést. A helyi hatóság a Dancea nagy malmot és a Pityegőt társadalmi tulajdonnak tekintette, és az akkor létesült Szalonta Városi Mezőgazdasági Hivatal hatáskörébe utalja. Mindkettő igazgatójának Weisz Ferencet nevezték ki.

1948-ban a **Gazdák-malmot** is államosítják, és még egy szintet kap. Az 1950-es években a Gazdák-malmot felújították, a régi hengereket kicserélték **Topleț** típusú hengerszérekekre, és ugyanilyen típusú szitákat szereltek fel. Tulajdonképpen ezeket a berendezéseket az 1893-ban létesített Topleț nevű helységben (magyarul Csernáthalom) lévő malomipari vállalat gyártotta. Topleț helység Herkulesfürdő és Orsova között fekszik.

A Gazdák-malomban a 60-as években a gőzgépeket kicserélték villanymotorokra. 1968 után megalakul a Bihar megyei Malom- és Sütőipari Vállalat, amelyhez az összes Bihar megyei malmok és sütődék tartoztak. A vállalat neve **Răsăritul** lett, és ehhez tartozott a Gazdák-malom is. Különben a megyében ekkor három kereskedelmi malom működött: a nagyváradí, a szalontai és a diószegi malmok. A megyeszékhelyen több éven keresztül az igazgató Potroviță N. és a főmérnök Popovici V. voltak.



1990 után a megyei cég átalakul kereskedelmi társasággá, és felveszi a **Pamora** nevet. A szalontai malom 1995-ig működött nyolc hengerszékkal és napi 80 tonna termeléssel. 1997-ben az Állami Vagyonügynökség eladta a Pamora céget teljes egészében a Debreceni Sütőipari Kft.-nek. A debreceni cég szétszedte a Pamorát egységekre, és mindegyikből különálló kft.-t hozott létre. Így 1999-ben egy szalontai vállalkozói csoportnak sikerül megvásárolnia a szalontai malmot, és megalapítják az **INEXIS** nevű kft.-t.

2000-ben az Inexis cég megkezdí a malom felújítását. Tulajdonképpen egy német kis malmot vásárolnak meg, amelyet a **MIAG** német cég gyártott. A MIAG teljes neve Mülenbau und Industrie AG és székhelye Ober-Ramstadtban van. Ez a cég már 1925 óta gyártott malomipari berendezéseket. A felújítási munkálatok 2005-ig tartottak, teljesen saját alkalmazású szakemberekkel. Az induláskor négy német hengerszéket és két Toplet típusú hengerszéket helyeznek üzembe.

Jelenleg a malom kereskedelmi malomként működik, három váltásban, és naponta 40 tonna búzát őröl meg. A malom történetének ismertetése után Tóth Imre mérnök úr, kereskedelmi igazgató bemutatja a malmot, így megtekintjük a fontosabb részlegeket. Egy új, modern, csinos irodaházból indulunk el. Megtekintjük a gabonátárolót, a szállítóberendezést, amivel a búza eljut a malomba. Útba ejtjük a karbantartó részleget, az esztergaműhelyt és az asztalosműhelyt. A cég nagy hangsúlyt helyez a saját erőből történő gyors és hatékony karbantartásra. A gépházba is belépünk, ahol a legnagyobb teljesítményű villanymotor speciális szíjártéttel működteti a malom berendezéseinek egy részét. Az ismertetés keretében az igazgató úr kiemeli a búzatisztítás fontosságát. A tisztítás egy igen komplex folyamat, amelyet itt, Szalontán egy modern automata berendezés irányít.

Látogatásom végén elmondhatom, hogy a Gazdák-malom Szalontán 130 év után is köszöni szépen, megvan. Megfiatalodva, egy lelkes tulajdonoscsapat irányítása alatt biztosít megélhetést egy kis közösségnek. Ez egy sikertörténet.

Nagyvárad, 2013. július

Összeállította Tóth Imre segítségével:  
Makai Zoltán

## A KEMÉNY TESTVÉREK SZALONTAI HÚSFELDOLGOZÓ GYÁRA (ma Prodaliment)

### Bevezető

A 19. század második felében végbement polgárosodás, majd ipari forradalom Szalontát sem kerülte el. Komoly jelentősége volt annak a ténynek, hogy az Oroszi pusztát a város 1871-ben visszavásárolta, és így fellendült az állattenyésztés. Az árvízvédelem és a folyószabályozási tevékenység révén a Szalontát körülvevő mezők, szántóföldek több ezer holddal gyarapodtak. A szigeteken és a magasabban fekvő területeken a középgazdák jelentős tanyákat építettek. A vasútvonal megjelenésének szintén nagy jelentősége volt 1871-ben.

Megjelenik a Kemény testvérek cége.

Ebben az időben a legjelentősebb vállalkozásnak a Kemény testvérek cég mutatkozott. Kemény Károly 1895-ben aprójószág felvásárlásával és értékesítésével kezdte el tevékenységét Szalontán.

Kik is voltak a Kemény testvérek?

A Kemény család kikeresztelkedett zsidó család volt. Érdekes módon, a szalontai zsidóságot bemutató könyvecskében nincs szó a Kemény családról. Annyit tudunk, hogy a cégalapító Kemény Károly volt, aki 1913-ban hunyt el. Testvérei voltak József, Vida és Sándor. Józsefről nincsenek részletes adataink. Kemény Vida 1871-ben született és 1943-ban hunyt el. Fia, Artur 1899-ben született és 1942-ben hunyt el. Mindketten Szalontán, az aradi úti temetőben nyugszanak, Arany Juliska

sírja közelében. Arturnak két fia született, András 1928-ban és Tibor 1930-ban. Tudomásunk szerint Svájcban élnek. Sándorról annyit tudunk, hogy 1932-ben hunyt el. Sándornak egy Károly nevű fia született. A Fehér Dezső szerkesztette 1933–1937-es évkönyv szerint a Kemény testvérek az Arad megyei Székudvarról kerültek Szalontára. Kemény Károly ott gazdálkodó volt. Kb. az 1880-as években baromfitenyéztéssel és -exporttal is foglalkoztak. Az üzleti tevékenységbe Kemény Károly bevonta testvérét, Józsefet, Vidát és később Sándort is. Mivel pedig a nagyszerűen kezelt áruk iránt a külföldi kereslet egyre nagyobb lett, meg kellett oldani a vasúti szállítást. Ezt szem előtt tartva, 1895-ben Szalontára helyezik át telephelyüket.

Ekkor létesül a Sándor-telep néven ismert telephely, amely tulajdonképpen egy elhagyott téglagyár 50 hektáros helyén kezdi meg működését. A téglagyár Pápai János tulajdona volt, de a nyersanyag hiánya miatt tönkrement. Egy 1940-ben készült légi felvétel erről a telephelyről egy óriási kiterjedésű baromfineveldét mutat be, amelyen egy gőzmalom is működött. A cég a 20. század elején már 100–110 személyt foglalkoztatott. 1905-ben bel- és külföldre (Ausztria, Németország) szállítanak részben feldolgozott aprójószágot és tojást 23 saját vasúti kocsijukkal. Nemsokára (kb. 1927-ben) szükség lett egy feldolgozó és egy modern hűtőház létesítésére, nem messze az állomástól, a városban. Az élő árut részben fölvásárolták a szalontai és a Partium piacairól, részben maguk nevelték a Sándor-telepen, úgy fele-fele arányban.

Az interneten keresgélve megtaláltam a Kemény testvérek húsfeldolgozó üzemében használt ún. „zsetont”. Az 1920-as években a Nagyszalonta-zsetonok alumínium lemezből készültek, és a baromfitelepen elvégzett munka nyilvántartására szolgáltak. Tudni kell, hogy itt a munka szezonális volt. Szeptembertől januárig volt a főszézon, majd következett egy kisebb intenzitású periódus. Az itt dolgozók az elvégzett munka függvényében kaptak zsetont, amellyel mindennap jelentkeztek a munkavezetőnél nyilvántartás végett. Így kialakult egy rangsor a munkások között, már ami a termelékenységét illeti. A következő szezonban csak a jól teljesítőket alkalmazták újra.

A külföldi kereslet annyira megnőtt, hogy a Kemény testvérek egy nagyszabású tervet valósítottak meg: mégpedig Drezdában egy modern baromfifeldolgozó telepet létesítettek, amelyet hazáról láttak el nyersanyaggal. A drezdai üzemet a testvérek eleinte felváltva kezelték, míg később Sándor maga vette át, aki a céget egészen 1932-ben történt haláláig képviselte. Közben a hazai anyatelepet is modernizálni kellett, amely főleg Kemény Vida érdeme. Kemény Károly halála után Vida lett a főszereplő, aki európai, széles látókörű, magas koncepciójú alkotó ember volt. Vida mellett tevékenykedett még ifj. Kemény Károly, Kemény Sándor fia, aki apja kiváló üzleti képességét és agilitását is örökölte. Később Kemény Vida fiát, Arturt is bevonta az üzleti tevékenységbe. A Kemény testvérek termékei egész Európában keresett árucikkek lettek. A háború előtti években tehát a céget Kemény Vida fia, Artur és az unokaöcs, Károly vezette, az alapítók szellemében. József már nem vett részt az üzleti tevékenységben, mert visszavonult. A telepet közben konzervgyárral is bővítették. Ezekben az években már állandóan ezer főnyi munkást foglalkoztattak. Emellett Szalontán és vidékén, a Szilágyságban, Arad, Szatmár, Temes megyékben, külön baromfifelvásárló központokat működtettek megbízóik. A cég alkalmazott megbízható embereket, akiknek „bevásárló és fizető” jogosítványuk volt. A cég minden szezonban megállapított egy maximális és minimális felvásárlási árat. Azok a felvásárló és fizető alkalmazottak, akik ügyesen alkudtak, megkapták az így létrejött nyereség felét mint juttatást. Természetesen a cég központjában, Szalontán szigorú, de objektív áruátvétellel került sor. Így állapították meg az átvétel hatékonyságát.

A háború alatt megjelent zsidótörvény alapján a Kemény céget államosítják. Egy megmaradt okmány szerint a cég szalontai telephelyét 1943. február 1-jén a Hangya szövetkezet veszi át, bérlő minőségben. Külön szeretném kiemelni azt a figyelmet, amelyet az arra érdemes alkalmazottak jövőjének szenteltek. Mindezeknek egy levelet küldtek, amelyben tájékoztatták őket az új helyzetről, és javasolták, hogy teremtsenek munkakapcsolatot a Hangya szövetkezettel. Amit még meg

szeretnék jegyezni, az a család tagjainak az összetartása és szolidaritása. Így a levelezésben aláírásként a Kemény testvérek jelent meg. Az alkalmazottakkal igen jó emberi kapcsolatot tartottak fenn, többek között még keresztszülői szerepet is vállaltak. Gondolom, hogy az államosítás annyira megrázta a Kemény családot, hogy 1943 telén Artur és Károly néhány hónap különbséggel természetes halállal a túlvilágra távozott.

Az 1944. október 4-i szovjet-román bevonulást követően az orosz hadvezetés felismerte a gyár jelentőségét, és élére parancsnokot nevezett ki. Sikerült az itthon maradt szakmunkásokkal és az újonnan betanított munkásokkal megindítani a termelést. Marhát, disznót, juhot vágtak és szállítottak a hadseregüknek és még az országuk számára is. Az állatokat a nagybirtokokról terelték el, természetesen fizetség nélkül.

1945 nyarán a szovjetek kivonultak Szalontáról. Ekkor a Svájc-ból rövid időre hazatért egyik Kemény-örökös átadta a teljes telepet működő állapotban egy Potcudec nevű lengyel nagyvállalkozónak. Ez a vállalkozó tíz otthoni szakmunkást családostul Szalontára szerződtetett, és a gyárat teljes kapacitással működtette. Takó Ferenc mint fiatalember még ismerte ezen lengyel családok egy részét. A fő termékeket a különféle szalámik jelentették. Ekkor vágtak disznót, juhot és aprójószágot is. Szállítottak nagykereskedőknek és a helyi fogyasztóknak.

Ilyen körülmények között a gyár három éven át működött, egészen 1948. június 11-ig, amikor is államosították. A gyár élére munkásigazgatót neveztek ki. A gyár új nevet kapott Prodaliment néven. Rövid időre Potcudec mérnököt is ott tartották, mert szaktudására szükség volt. Rövidesen a Prodaliment különvált az aprójószágot nevelő Sándor-teleptől, amelynek Prodavicola lett a neve, és külön vezetősége lett. A továbbiakban a gyárnak bővítenie kellett a termelést. Így csomagolt húst, szalámit, zsírt, kolbászt, virslit és egyéb hentesárut kellett termelnie.

## Mi történt az államosítás után?

Az államosításkor, 1948-ban munkásigazgatónak Atyai Istvánt nevezték ki, aki 1965-ig töltötte be ezt a funkciót. A főmérnök Goiciu Cornel lett, aki 1965-1972 között az igazgatói teendőket is ellátta. 1972-ben Borz Tiberiu lett az igazgató, aki tulajdonképpen agrármérnök volt, és az Arany János TSZ-ből került az igazgatói székbe. Ő egészen 1991-ig, nyugdíjazásáig volt igazgató.

A gyár nagy gondot fordított a gépi berendezések üzemeltetésére, karbantartására, felújítására, elsősorban a hűtőberendezések terén, az energiaellátásra, a vízszükséglet biztosítására, amelyek nélkül egy ilyen gyár működtetése elképzelhetetlen. A szakemberek ezen a téren a főgépészi-energetikai osztály irányítása alatt dolgoztak, kiemelkedő sikerrel. Az államosítás utáni időszak ismert főgépésze Szentmiklósi mérnök volt, akit később Krausz János követett. Az energetikusi funkciót Takó Ferenc töltötte be, 1976-tól kezdve egészen napjainkig.

Külön kell szólni a cég villamosenergia-ellátásáról, mert több éven keresztül a cég erről maga kellett gondoskodjon. Bár Szalontán 1912-ben beindult a vasútállomás mellett egy villanytelep, az nem tudta ellátni a Kemény céget, és később sokáig a Prodalimentet sem. Így többek között a 60-as években egy 300 lóerős Sulzer-motor hajtotta háromfázisú generátor biztosította a villamos energiával való ellátást. Ez az áramfejlesztő bizonyos napszakokban még a városnak is tudott áramot szolgáltatni. 1962-ben a városi hálózat csatlakozik egy 15 kV-os hálózaton keresztül az országos villamosenergetikai rendszerhez, és így 1963-ban lehetővé válik a gyár ellátása a városi hálózatból. Ennek érdekében felépül egy transzformátorház a gyár teljes szükségletének az ellátására. A fent bemutatott áramfejlesztő tartalékként rendelkezésre állt egészen 1984-ig, amikor is szanálták. 1982-ben a növekvő szükséglet biztosítására egy újabb transzformátorház létesítésére került sor.

Több éven keresztül a hűtőkompresszort egy 260 lóerős Sulzer-motor működtette, amely motorra egy kisebb teljesítményű villamosgenerátor is rá volt kötve.

Tekintsük át most a gyártástechnológia terén történt változásokat az államosítás után. 1949–1952 között bővítik a hűtőházat és korszerűsítik a vágóhidat is, amely 1950-ig csak disznókat vágott és dolgozott fel. Sok éven keresztül, az atyai éra alatt, fontos szerepe volt a libahizlalásnak és a libatermékek feldolgozásának. 1958-ban egy modern, svéd gyártmányú zsírolvasztót telepítettek a gyárba. A berendezés villamossági része, a kapcsolók még ma is üzemképesek. Külön ládagyártó részleg is működött. Ezekbe a ládába csomagolták be a zsírt. A következő nagy átalakítás 1967–1969 között történt. Bővítették, modernizálták és automatizálták a hűtőházat, amely 70%-os bővítést is jelentett. 1974-ben új vágóhidat építenek, és 1976-ban még egy hűtőberendezés lett telepítve. Nagymértékben modernizálódott a vágóhidrészleg is. Beszereltek egy ún. Conveyor-rendszert, amely lehetővé tette a szalagrendszerű feldolgozást.

Az egész vágási, feldolgozási rendszer szigorú európai, amerikai egészségügyi szabály szerint lett felépítve, amely nélkül elképzelhetetlen hústermékeket Nyugat-Európába szállítani. Erre külön felhatalmazással kellett rendelkezzen a cég. A disznóvágás terén fontos szerepe volt a trichina-vizsgálatnak, amelyre a cég nagy hangsúlyt fektetett, mivel csak ezután kerülhetett sor a tényleges feldolgozásra.

Nagy gondot fordítottak egy minőségi csontolórészleg kiépítésére, mert ott naponta 40–50 tonna húst csontoltak. A termékkála bővítése nagyon fontos volt, mert a különböző termékek, úgymint a virsli, nyári szalámi, sonka, szalonna, zsír iránt nagy volt a kereslet. Ezen a részlegen naponta nyolc tonna készítmény is lekerült a futószalagról. Modernizálták a főzőcellákat, a füstölőt. Modern füstgenerátorokat szereltek be. A hulladékokat is fel kellett dolgozni, úgymint a vér, a csontok, bél és egyébek. Erre is nagy gondot fordítottak. A 80-as években vérplazmát állítottak elő. Az állatok mirigyeit, a vérplazmát és az epeváladékot a gyógyszergyáraknak szállították. A tollat is feldolgozták. Modernizálták és bővítették a kazánházat is, majd 1984-ben bevezették a földgázt is.

Fontos szerepe volt az üzem vízellátásának is, mivel a napi fogyasztás elérte az 500 köbmétert is. A gyárat saját kútjaikból látták el, amely rendszerben fontos szerepe volt egy jól működő víztoronynak. A víz kezelése és fertőtlenítése is lényeges volt a cégnek. A szennyvíztisztítás érdekében a Sándor-telepen szennyvíztisztítót építettek, ahova a főtelepről is eljutott a szennyvíz. Tulajdonképpen a Sándor-telep 1975-ben vált le a cégről. Szervezeti szempontból a gyár a Nagyváradon székelő Húsipari Kombináthoz tartozott, egészen 1990-ig. Ez a kombinát indította el a szebeni szalámi gyártását. A gyárnak jól működő kávéháza is volt. 1957-ig egy kórháza is volt a gyárnak.

Így az 1990-es évek elején is Románia egyik legmodernebb, nagy kapacitású, gazdaságosan, hatékonyan és optimálisan működő húsfeldolgozó gyára volt. 1991-ben megkezdődött az üzem privatizálási folyamata. Egészen 1996-ig a gyár maximális termelési kapacitással működött. 1994–1995-ben egy új birkafeldolgozó vonalat is felszereltek. 1991-ben egy francia vállalkozó átvette a szalámirészleget, Promese néven.

1997–2002 között megindult a létesítmény hanyatlása, majd 2008-ban végleg leállt. A 2012 őszén tett látogatásom alkalmával egy működőképese, jól konzervált, jó állapotban lévő gyárat látogattam meg.

Mellékelem a következőket: 1. Kemény Tibor nejével, 2. A Kemény család, 3. A Kemény testvérek levele Kovács Lajos alkalmazotthoz, 4. A cég által kiadott igazolvány, 5. Keresztelési igazolás, 6., 7. Régi épületek a Kemény-időkből, 8. A kazánház 2012-ben, jobb oldalon Takó Ferenc energetikus.

Ezúton köszönöm Cégé János, Illyés Sándor és Takó Ferenc uraknak, hogy hathatósan segítettek és adatokat szolgáltatottak ezen összeállítás érdekében.

Összeállította: Makai Zoltán 2015-ben





Kemény Tibor feleségével



A Kemény család

**KEMÉNY TESTVÉREK**Baromfi-, tojás- és vad-export  
húskonzervgyárNAGYSZALONTA, Bihar-megye  
Süvegnyom: Kemény NagyszalontaTelefon: | 7.  
47.

Tekintetes

Nagyszalonta, 1943. január hó 28.

Kovács Lajos urnak

N a g y s z a l o n t a .

A Kemény Testvérek cég a megváltozott körülmények következtében időlegesen korlátozni kénytelen működését. A cég több évtizedes hagyományaihoz híven arra érdemes alkalmazottinak jövőjét és megélhetését a megváltozott viszonyok között is biztosítani igyekezett. A cég nagyszalontai üzemeit 1943 évi február hó 1. napján a Hangya vesi át bérlő minőségben és azokat továbbra is üzemben tartja. A Hangyával kötött megállapodásunkban az Ön részére is biztosítottuk ezt a lehetőséget, hogy Ön átléphet a Hangya szolgálatába és a Hangya Önt is hajlandó a jelenlegivel azonos, később esetleg jobb feltételekkel felvállalni az ő szolgálatába átvenni, Önt saját üzemében alkalmazni.

A nem kívánatos jogbizonytalanság elkerülése végett felkérjük Önt, az érdeklődésük az iránt nyilatkozni, hajlandó-e a Hangya szolgálatába 1943. február hó 1. napján belépni, velünk szembeni alkalmaztatási viszonyát megegyeztetni.

Abban a biztos reményben, hogy Ön saját jól fel-fogott érdekében is a Hangya alkalmazásába belép, várunk

szívveljes üdvözléssel:  
Kemény Testvérek

**ST. PODSUDEK & FII**

S. I. N. C.

EXPLOATAREA INTREPRINDERILOR

**„FRAȚII KEMENY“  
SALONTA**EXPORT DE PĂSĂRI TĂIATE, OUA, BACON,  
SUNCA, CONSERVE ȘI CARNE CONGELATĂ

BIROUL: BUCUREȘTI

STR. FILIMON SĂRBUL 16

TELEFON: 2.60.47

FABRICA: SALONTA (JUD. BIHOR) TEL. 7.  
ROMANIA

Salonta la 25 Mai 1948

Nr.120

CONTINUT  
BANCA ARDELEANA  
REG. COM. 391/1947 BUCUREȘTI  
259/1947 ORADEA  
NR. DE ORDINE: 276 ORADEA

CERTIFICAT

Subsemnata Firmă "St.Podsudek & Fii" S.I.N.C. certifică că, D-ra Csasz Rozalia a fost în serviciul Intreprinderii noastre dela 19 Iulie 1947, până la 31 Mai 1948, în calitate de funcționară independentă.-

În tot acest timp susnumita s'a achitat în mod conștiincios de îndatoririle sale, dând dovadă în toate împrejurările de putere de muncă, voință, pricepere și cinste.-

D-ra Csasz Rozalia părăsește serviciul din proprie inițiativă, pentru motive de ordin familial.-

Totodată recomandăm cu toată căldura pe susnumita, în eventualitatea că va solicita ocuparea vreunui post.-



*[Handwritten signature]*

Confirmăm că tovarășa Csasz Rozalia pentru munca neobosită de care a dat dovadă, a reușit să-și câștige încrederea deplină a Comitetului de conducere al Intreprinderii și Sindicatului Alimentar.-



*[Handwritten signature]*

Nagyszalonta Református Egyházközség  
Lelkészi Hivatalától  
Szám: 60/1994

Keresztelési Igazolás

Alulírott Mikló Ferenc, nagyszalontai református lelkipásztor, ezennel hivatalosan igazolom, hogy CZEGE JÁNOS Jaki 1944. január 21-én Nagyszalontán született, szülei Czégé Mihály és Orbán Erzsébet, egyházközségünkben megkereszteltetett 1944. február 3-án.

Keresztstülei Dr. Kemény Tibor és Brühner Hildegárd.

Ezen igazolást fent nevezett testvérünk kérésére a keresztelési anyakönyv 12/1944 számú bejegyzése alapján adom ki.

Nagyszalonta, 1994. szeptember 9-én



Tisztelettel:

*Mikló Ferenc*  
Mikló Ferenc  
lelkipásztor



A gyár legrégebbi épülete



A kazánház 2012-ben





Raktárépületek



A hűtőház kompresszorcsarnoka

## EGY SZALONTAI GYÁR FEJLŐDÉSE, VIRÁGZÁSA ÉS HANYATLÁSA

Írásom célja, hogy eddigi ismereteim alapján egy általános képet nyújtsak egy vállalat történetéről, életéről a teljesség igénye nélkül.

Mielőtt rátérnék a tervezett mondanivalóm közlésére, egy személyemmel kapcsolatos rövid beszámolóval kezdeném.

Iskolai tanulmányaim befejezése után azon tanakodtam, hol is kezdjem alkalmazotti pályafutásomat. Három lehetőség közül kellett választanom. Maradhattam volna az egyik bukaresti katonai alakulatnál műszaki tiszt minőségben, vagy elmegyek Resicabányára, ahova szólt a kinevezésem. Családi okok miatt – a szüleim ugyanis idősek voltak – a harmadik utat választottam, és úgy döntöttem, hogy hazajövök, és Szalontán kezdem a tevékenységem. Itt is két lehetőség kínálkozott, az egyik a szalontai húsgyár, ahova több szállal is kötődtem, apám ugyanis több évtizedet töltött ennél a vállalatnál, és innen kaptam a vállalati ösztöndíjat elsőéves egyetemista koromban. Később ezek a vállalati ösztöndíjak megszűntek, így már nem volt semmilyen kööttségem ehhez a céghez. Szentmiklósi József úr, a húsgyár akkori főgépésze több alkalommal is megkörményezett és hívott ehhez az üzemhez.

Alternatívaként jelentkeztem a Metalul vállalat akkori igazgatójánál, aki nagyon kedvesen és megnyerő módon fogadott, és amikor megtudta végzettségemet, azonnal arra buzdított, hogy legyek a vállalat alkalmazottja. Tulván Ferenc igazgató elképzelése, stratégiája az volt, hogy minden műszaki területen rendelkezzenek specialistával, és mivel én elektromechanikus voltam és a vállalatnál nem volt ilyen szakemberük, kérte, hogy menjek hozzájuk.



Mivel nagyobb perspektívát láttam a Metalul vállalatnál a fejlődést tekintve, úgy döntöttem, odamegyek. Ez volt 1968 januárjában.

Ismeretes, hogy a Metalul 1950-ben alakult Rajoni Élelmiszeripari Vállalat néven. Az akkori vállalatot nagyfokú szétszórtság jellemezte, az aktivitás több helyen és több településen folyt. Rendelkezett nyolc malommal, disznóhizlaldával, cirokkötő műhellyel, konyhabútorokat készítő asztalosműhellyel, téglagyárral, betonlapkészítő egységgel Tenkén. Ezenkívül létezett egy kisebb vasmegmunkáló és egy malmászati berendezéseket és préseket javító műhely. Átmenetileg létezett egy-egy rizstelep és halastó. A fontosabb aktivitást a malmok és az olajprések működtetése jelentette ebben az időszakban. A dolgozói létszám ekkor már 200 fő felett volt.

1952-ben megváltozik a gyár neve, ettől kezdve Progresul Rajoni Helyi Ipari Vállalatnak hívják.

Jelentős fejlődésen megy át az asztalosműhely és a seprűkészítő műhely. Ez utóbbi megkezdí az exportra történő termelést.

1957. január 1-jén a vállalatnál új tevékenységek indulnak be. Ezek közül megemlíthető a kenyérfőző egység Szalontán és Tenkén, a szódavízgyár, mérleg-, bicikli- és rádiójavító műhelyek, a mocsári téglakészítő egység. Átmenetileg a vállalathoz csatolják a kereskedelmi malmot.

A kitűzött, legfontosabb cél ebben az időszakban a lakosság minél jobb kiszolgálása, ellátása és a közszolgálati cikkek gyártásának a kiszélesítése. A dolgozók létszáma eléri a 300-at.

1960. január 1-jével kezdődően a vállalat egyesül az Energia szövetkezettel, és ez nagy lehetőséget biztosít a további fejlődéshez. Ismeretes, hogy az Energia számos kitűnő szakemberrel rendelkezett abban az időben.

A bútorgyár, valamint a kereskedelmi malom leválik a vállalatától, de ide csatolnak további két szolgáltató malmot (Gyanta és Venter). A vállalat keretében megmarad egy asztalosműhely.

1970-ig villamosítanak minden malmot, kivéve Gyantát, amely vízturbinával működik és Ventert, illetve Bélyenyért. Utóbbi kettőt a 70-es évek második felében villamosítják.

A létszám ekkorra eléri a 400 főt.

Az 1966-os évtől komoly beruházások indulnak meg a vállalatnál. A volt Energia helyén található kovácsműhely sem műszakilag, sem a logisztikai szempontokat tekintve már nem felelt meg az akkori követelményeknek, gyakorlatilag a város közepén volt, és zavarta a közelben lakók nyugalma, ezért szükségessé vált egy új, mindenképpen korszerűnek nevezhető nagy melegmunkáló részleg megépítése, amely 1969 végén meg is kezdte a termelést évi 1500 tonna kapacitással. Az objektum, amely a város új ipari negyedében épült fel, lényegesen hozzájárult a vállalat távlati fejlődésének a megteremtéséhez.

Párhuzamosan a melegmunkáló részleg üzembe helyezésével, tovább fejlődött a hidegmunkálás és feldolgozás. A Tenkei úti központban számos gép beszerzésével és a technológiai fluxus korszerűsítésével lehetővé vált egy igényes termékcsoport gyártása. Ezek közül a legjelentősebbek a különböző típusú autóalkatrészek, mint például a gömbcsuklók. Kiegészítési alpból egy modern galvanizálási műhely épült. Az autóalkatrész-gyártás technikai újdonságok bevezetését és minőségjavítást követelt. 1972-ben sikerült beszerezni egy hiányos, gyakorlatilag kiselejtezett magasfrekvenciás berendezést az egyik bukaresti vállalatától, felületi edzés céljából. Ennek a működésbe tétele jelentette számomra az addigi legnagyobb szakmai kihívást. Végül is ez az akció sikeres volt, köszönhetően a Szathmári Lászlóval végzett közös munkánknak. Visszaemlékszem arra, hogy a nagy szakmai ambíció hatására annyira belemerültünk a munkába, hogy az egyik vasárnap délután úgy estefelé Laci barátom arra figyelmeztetett, hogy elkéstem a randiról. Egy cseppet sem voltam elkezeredve, a gép ugyanis elindult, és ez minden mást feledtetett. Eszembe jutott egy történet, és ezt elmondtam Laci barátomnak. Ez a történet a híres Ganz Ábrahámhoz kötődött, aki az egyik kéregöntés alkalmával, amelyet az egyik vasúti kocsi kerekén végeztek, megsebesült, az olvadt fém a szemébe csapódott és egyik szemére meg is vakult, de még akkor sem veszítette el humorérzékét. Az eset után annyit mondott, hogy áldozatul esett ugyan az egyik szeme, de

az öntés sikerült. Ehhez képest az én veszteségem jelentéktelen volt.

Az új technikák nagyban hozzájárultak a termékgyártás diverzifikálásához, a minőség állandó javításához, a termelékenység és a versenyképesség növeléséhez. A vállalat egyik különösen fontos stratégiája az exporttermelés növelése és új piacok megszerzése. Piacorientáltságról, ismerve az akkori politikai és gazdasági viszonyokat, csak nagyon óvatos megfogalmazásban beszélhettünk, de köszönhetően a leleményességnek, a vállalat vezetői bátorságának, kezdeményezőképességének és természetesen a dolgozók magas szakmai felkészültségének, alkalmasságának és rátermettségének, el lehetett azt érni, hogy a Metalul egy nemzetközileg is ismert és elismert céggé nője ki magát.

Az ipari termelés állandó és növekvő tendenciát mutatott. Jelentős termék volt abban az időben az exportkalapács, különböző típusokban és méreteken. Az évi termelés elérte a több százszázalékos mennyiséget. Ez a termék különösen keresett volt a nyugati piacokon, gyártása több évtizeden át folyt. A termék minőségét jelentősen javította a kalapácsköszörű célgép üzembe helyezése.

A termelés folyamatos növelésének a szükségessége új gépek beszerzését követelte meg. Ebben az időben a leggyorsabban fejlődő részleg a melegmegmunkáló volt, köszönhetően az akkori, ilyen termékek iránti nagy keresletnek. Később a melegmegmunkálás további fejlesztését kitűző stratégia – mivel ez a szektor nagyon energiaigényes és az energiaárak fokozatosan növekedtek – nem bizonyult helyesnek.

Számos előkovácsoló, matricáló és sorjázó gép érkezett. Napirendre került a sűrített levegőt előállító részleg jelentős bővítésének a szükségessége, ezért új, nagy teljesítményű kompresszorokat is be kellett szerezni. Hatékonysági szempontból ez nem volt a legkedvezőbb beruházás.

A gyorsan növekvő exporttermelésben jelentős szerepet játszott a karimagyártás. Ez a termék sok típusban és méretben készült, különböző nemzetközi, így amerikai és ISO-szabványok alapján. Jelentős fejlődést ért el a hazai vállalatokkal történő kollaborálás. Ezen cégek közül, amelyekkel széles körű együtt-

működés folyt, megemlíthető az aradi esztergagyár, a petrozsényi bányagép- és alkatrészgyártó vállalat, a temesvári gépgyártó vállalat és mások.

A melegmegmunkáló termelés növelése megkövetelt számos technológiai feltétel biztosítását. Az említett kompresszorállomás bővítésén kívül szükségessé vált egy új szerszámműhely, illetve leszabóműhely megépítése. Az előbbi 1973-ban indult be, míg az utóbbi 1975-ben. Mindkét objektum számos új géppel lett dotálva. A korszerű, nagy teljesítményű, magas produktivitású leszabógépek jelentősen hozzájárultak a termelés bővítésének megteremtéséhez. Szükség is volt ezekre a gépekre, az évi több mint 3000 tonna hengerelt áru leszabása megkövetelte ezt.

1973 májusában országos viszonylatban jelentős változások történnek a vállalatok életében. Ezeket akkoriban reorganizálásnak nevezték. A mi vállalatunkat úgy érintette ez a folyamat, hogy Helyi Ipari Vállalat néven egyesítették a Metalult a helyi Mobila bútorgyárral, valamint az élesdi Helyi Ipari Vállalattal. Ez utóbbihoz tartozott számos részleg és öt szolgáltató malom is. Az újonnan alakult vállalat dolgozóinak a létszáma így megközelítette az 1800-at. Ez már egy tekintélyes létszámnak tűnt. Túl az adminisztrációs költségek csökkentésén, az intézkedés számos nehézséget okozott, főleg a távolságok és az üzemszervezés szempontjából. Figyelembe véve az akkori kommunikáció elmaradottságát, az új helyzet komoly feladat elé állította a vállalat vezetőségét. Ez az áldatlan állapot bő négy évig tartott.

A melegmegmunkálás fejlesztésén kívül jelentős hangsúlyt kapott a feldolgozó egységek bővítése és más szektorok beindítása. Egy újonnan alakult részleg keretében számos termék gyártása kezdődött el. Ezek közül megemlíthetők a szieszta- és szalongarnitúrák (székek, asztalok), központi fűtéshez használt lapradiátorok. Kis számban gyártottak házi célra kis teljesítményű szivattyúkat és gabonadarálókat. Ez utóbbiaknál nagy nehézséget okozott a villanymotorok beszerzése. Pártutasításra létezett abban az időben egy úgynevezett piaci szolgáltató program (Fondul Pieții), amely a lakosság számára kellett biztosítson termékeket vásárlási célból.

Fontos termékek voltak a szilárd üzemanyagot felhasználó kazánok. Ezek főleg háztartási célra készültek, és gyártásuk több évtizeden át tartott.

Jelentős kollaboráció alakult ki a resicai gépgyártó üzemmel. Ennek keretében a lakatosműhely több évtizeden át gyártott alkatrészeket a dízel-villamos mozdonyokhoz.

A kovácsműhely területén az egyre növekvő mennyiségű anyag mozgatása, manipulálása (havonta több 100 tonna) megkövetelte egy megfelelő raktározási felület kiépítését és portáldaruk beszerzését. Az első etap 1973-ban egy betonplatform létrehozásával és egy öt tonnás daru üzembe helyezésével megvalósult. Később ez a raktározási felület jelentősen megnövekedett, és egy újabb, ezúttal egy 12,5 tonnás portáldaruvval gazdagodott.

1977. szeptember elsején országos szinten megszűnnek a helyi iparok, minket a nagyváradi anyavállalaton (IMPS) keresztül a brassói fővállalathoz soroltak be, ennek keretében az autógyárhoz. Úgy gondolom, ha eleinte voltak is bizonyos fenntartások, kétségek az intézkedés pozitív hozadéka szempontjából, végül is ezzel komoly esély nyílt számunkra egy jelentősebb fejlesztés és egy új technicitás bevezetése irányába.

Ebben az időszakban a megmunkáló részleg még a Tenkei úti helyiségben működött. A termelés növelése és a szállítási költségek csökkentésének a szükségessége megkövetelte e részleg kiköltözését a Geszti úti új székhelyre. Ez meg is történt 1982-ben, amikor megépült egy közel 3000 m<sup>2</sup>-es új műhely.

1978-ban elindul a hálókocsi- és utánfutógyártás, amelyek hazai piacra készültek. A termelés elindítása komoly nehézségekkel járt, mind szakmai, mind adminisztrációs szinten. Visszaemlékszem, milyen felháborodással fogadta ezen termékek gyártását a pitești-i Dacia gyár igazgatója, aki úgy érvelt az egyik szalontai látogatása alkalmával, hogy őket nem informálták a gyártással kapcsolatosan, és jogtalan lépésnek nevezte az utánfutók Dacia személygépkocsikra történő csatlakoztatását, nem is beszélve a hálókocsikról. A dolog később szerencsére megoldódott.

Ezen termékek gyártásában különös érdem illeti meg Tulván Ferenc akkori igazgatót és számos technikust, mestert, munkást. Az utánfutók és hálókocsik gyártása több éven át is szárnyalt, jelentősen hozzájárulva a vállalat sikeréhez, profitjához. Később egy nagy felülettel rendelkező műhely is épült e termékek sorozatgyártására.

A vállalat vezetősége különös hangsúlyt fektetett a dolgozók szakmai felkészültségének az állandó növelésére. E célból a hetvenes évek közepétől kezdődően rendszeres kurzusok szerveződtek több szakmában. Ide sorolható a posztliceális képzés is, amely lehetőséget biztosított a szakmai tudás megszerzésére, elsajátítására líceumot végzett diákoknak is. Ez utóbbiakra beiratkozhattak olyan fiatalok is, akik nem feltétlen voltak alkalmazottai a Metalulnak. A kádernevelésben végzett tevékenységében feltétlenül megemlítendő Fazekas Árpád főmester, műhelyfőnök, aki felelősen, különös ambícióval sokat tett a szerszámműhelyben dolgozó fiatalok szakmai képzésében, továbbfejlődésében.

A szalontai viszonylatban eddig is nagynak tűnő kovácsműhely egyre kisebbnek bizonyult, szükségessé vált ennek bővítése, amely két ütemben meg is történt. Több előkovácsoló, valamint matricáló kalapács is érkezett. Ezek közül megemlítem a hatalmas, országos szinten is ritka, 6,3 tonnás kalapácsot, amely 50 kg-os darabok matricálására is alkalmas volt. E kalapács üzembe helyezése, kezdve az alap megépítését, egy technikai bravúrtejesítménynek nevezhető beruházás volt. Azt hiszem, nem túlzok, amikor kijelentem, komoly akcióra vállalkoztunk, és mindannyiunknak fel volt adva a lecke. Csupán az alap elkészítése egy 10,5 méter mély gödör kiásását, mintegy 800 tonna vasbetonszerkezet elkészítését és több tucat amortizációs kazetta elhelyezését követelte meg. Információs célból megemlítem, hogy a gép önsúlya 180 tonna, a legnagyobb darabja „mindössze” 72 tonna.

Elkészült egy új (második), korszerű gépekkel is ellátott szerszámműhely, amely biztosította a jelentősen megnövekedett kapacitású kovácsműhely szerszámokkal történő ellátását.

Ezenkívül ez a műhely, legalábbis elvileg, az egykori Nagyváradon székelő anyavállalat és a hozzá tartozó többi egység szerzővel való ellátását is feladatuk kapta.

1983-ban megépül egy újabb, nagy jelentőséggel bíró objektum, a hőkezelő műhely. Ezzel megteremtődtek a feltételei egy több szempontot is kielégítő hőkezelési technika bevezetésének. Több nagy teljesítményű villamos kemence lett beszerelve és üzembe helyezve, köztük a közel 1000 kW beszerelt teljesítményű lágyító és visszaeresztő vonalkemence. Ez utóbbit később sajnos a villamos energia fokozatos drágulása leállásra kényszerítette.

Az egyre nagyobb kapacitású gépek megbízható körülmények közötti működtetésének az igénye arra ambicionálta a vállalat szakembereit, hogy egy megfelelő teljesítménnyel, biztonsági és mérési készülékekkel ellátott villamossági főkapcsolótáblát tervezzenek és megalkossanak. Ez végül önerőből sikerült. A berendezés 2000 kW felvételét biztosította, azóta is kifogástalanul működik (több mint 30 éve) anélkül, hogy különösebb üzemzavart okozott volna. Megalkotásában kiemelt dicséret illeti Benák Pista bácsit, Pater Crăciunt, Csete Ferencet mint kitűnő villanyszerelőket, Ladányi Sándor lakatost és Darók Gyula festőt.

1973-tól kezdődően, amikor is kitört a nemzetközi olajválság, egyre nehezebb feladat elé állította vállalatunkat a cseppfolyós üzemanyag beszerzése, amely nélkülözhetetlen volt a kováskemencék működéséhez. Ezen az áldatlan állapoton segített a földgáz bevezetése. Tudvalevő, ennek az megszerzése elnöki jóváhagyást igényelt abban az időben. Rengeteg utánajárással, kitartással és bizonyos leleménnyel végül is sikerült elérni, hogy 1985 karácsonyán már gázzal működjenek a kováskemencék. Előzőleg, csupán részlegesen, igyekeztünk magasfrekvenciás berendezéssel is felmelegíteni az acélt, de az akkori, részben elavult technika nem biztosított megfelelő teljesítményt.

A gázüzemeltetés abban az időben nagyon előnyös volt a bevásárlási árak tekintetében, ugyanakkor megszűntek a szállítási költségek is.

A nagyméretű beruházási munkálatok egy jelentős részét a vállalat dolgozói saját erőből oldották meg. Így a kovácműhely-bővítés első etapja, az új kompresszorház, a leszabóműhely, a feldolgozóműhely és a két szerszámműhely építése gyakorlatilag önerőből történt, természetesen a munkálatok finanszírozását kivéve. Az akkori időkben az ilyen módon elvégzett beruházás egy eléggé elterjedt és megszokott praktika volt. A pénzügyi források biztosításának az egyik fontos feltétele az volt, hogy a szükséges munkálatokat a vállalat önerőből végezze el. Ennek a gyakorlatnak több előnye is volt. Időben jóval hamarabb és olcsóbban át lehetett adni az objektumokat. A másik fontos szempont, ahogyan mondani szokás, az ember saját magának igyekszik jobb munkát végezni. Nagy eltökéltséggel, motiváltsággal végeztük ezeket a feladatokat. A vállalat rendelkezett megfelelő szakgárdával, melynek tagjai jelentős mértékben kivették részüket ezekből a fontos munkálatokból. A teljesség igénye nélkül megemlíthetem Bagosi László, Lajos Mihály, Fazekas Árpád főmestereket, Moldovan Ioan mestert, Szöllősi Elemér és Merle János technikusokat, és nem utolsósorban a kitűnő szakértelemmel rendelkező munkásokat, mint Csete János, Debreczeni Ferenc, Kajtor Lajos, Torma Lajos, Herdellő István, id. Bagosi Imre, Bede Károly, Gulyás Mihály, id. Sebesi József, Horváth Mihály, Zahari József, Kocsis József, Fazekas Sándor, Tocai Crăciun, Terék Árpád, Ladányi Sándor, Benák István, Pater Crăciun, Szathmári László, Csete Ferenc és másokat.

A vállalat új termékei közül megemlíthetőek még a 80-as évek második felében a sepregető gépek, amelyek gyártása komoly szakmai felkészültséget igényelt.

Általánosan megállapítható, hogy az akkori időkben mind a jelentős beruházások kivitelezését, mind az új termékek asszimilációját, előállítását nagyfokú lelkesedéssel fogadták a vállalat dolgozói.

Sajnálatos, hogy a rendszerváltozás után alábbhagyott ez a lendület. Nagyon sok jó szakember elhagyta a vállalatot, nagy része nyugdíjba ment. Az egykori fejlődést és felvirágzást jelentő korszak hanyatlani kezdett. Sok hagyományos termék gyártása



leállt, így a kalapácsok, karimák és autóalkatrészek gyártása. Konjunkturális okokból megszűnt, vagy legalábbis jelentősen lecsökkent a kollaboráció más üzemekkel.

1994 őszén – a vállalat új vezetőségének köszönhetően – részben visszaállt az a lendület és pénzügyi egyensúly, amely előzőleg jellemezte ezt a közösséget. Néhány éven át ismét jól működött a cég, de a vállalatot érintő külső negatív hatásokat, folyamatokat csak ideig-óráig lehetett kezelni és megfelelően kivédeni. Folyamatosan csökkentek a rendelések, radikálisan nőttek az energia-, valamint az alapanyagárak. Az említett magas árak, valamint az elavulttá vált technikánk végül is részben versenyképtelenné tette cégünket.

2009-ben létrejött ugyan két fontos beruházás (a gazdaságosan működő kompresszorok, valamint a sztatikus indukciós melegítő üzembe állítása), amelyek reményt adtak a jövőt illetően, de a világválság, a rendelések megszűnése vagy gyökeres lecsökkenése tovább nehezítették a vállalat sorsát. Számunkra megmarad a remény, ha nemzetközi téren megindul a fellendülés, akkor életben tudunk maradni. Talán, ha hamarabb megvalósítjuk az említett, versenyképességet növelő beruházásokat, akkor nagyobb lett volna az esély a nehéz helyzetből történő kilábalásra.

Legsajnálatosabb dolognak azt tartom, hogy jelenleg csak a remény maradt meg arra, hogy majd bekövetkezhet egy jobb korszak annál a vállalatnál, ahol a fénykorban több mint 1200 dolgozó végezte munkáját, megélhetést biztosítva számukra.

2010. április 19.

Mágori István

**Metalul „MESA” Részvénytársaság**



**Adminisztratív épület**



**Leszabó műhely**



Hőkezelő műhely



Kovácsműhely



Megmunkáló részleg



Elektromos elosztó és szekrény





Hőközpont és kompresszorház



Metalul – régi székhely

A felvételeket Kenéz Zoltán készítette

# A NAGYSZALONTAI BÚTORIPAR TÖRTÉNETE

## Előszó

A nagyszalontai MOBIL SAL Bútoripari Részvénytársaság megalakulásának az 50. és jogelődei alapkövetételének 100. évfordulójának közeledte alkalmával ragadtam tollat. Megpróbálok Nagyszalonta hajdúváros kiemelkedő, alkotókedvű asztalosairól őket megillető megemlékezést írni, az utókor, illetve a jelen generáció számára egy követendő út ábrázolását.

E nemes évfordulókat magában hordozó 1999. évben tisztelettel és kissé megilletődve tekintünk vissza e vállalat múltjára, kibontakozására, fejlődésére, azon generációkra, akik dacolva a történelem viharaival, itt éltek, alkottak és áldozatteljes munkájukkal lerakták az asztalosmesterség és ezáltal a bútorgyártás alapköveit.

Úgyszintén méltó tisztelettel adózok a jelen generációnak, amely felvállalta e nemes mesterség továbbmívelését, tökélyre emelését, ezzel öregbítve patinás cégünk három kontinensen ismert hírnevét. Sikerült a műbútorgyártás magas minőségi szinten tartása, a sorozatgyártás bonyolult technológiájával együtt. Mindezek bizonyítják az alkalmazottak rátermettségét, a társaság szakmai felkészültségének magas fokát és professzionális magatartását.

Az asztalosipari termékek és ezen belül a bútorok az ember legmeghittebb használati tárgyai, melyek a közvetlen kényelmét, mindennapi teendői elvégzésének a könnyítését szolgálják. Az ember születése után, a környezetével barátkozván, először a

bútorokkal találkozik, ismerkedik. Közöttük nő fel, közöttük alkot, és benne leli meg végső nyugalját, miután szeretteitől búcsúznia kell. A bútor tehát az ember közvetlen kényelmét, tárgyainak megőrzését, tárolását hivatott szolgálni. Története visszanyúlik az időszámításunk előtti harmadik évezredre, mely korból származó bútorokat sikerült feltárni az egyiptomi ásatások során, főleg a gízai királyi sírokból. Mivel az ember a történelmi korszakok fejlődése során megpróbálta a környezetét a kor ismeretei által biztosított lehetőségek szerint kényelmessé tenni, így bizton vállalhatjuk, hogy a szalontai bútorkészítés és az őt magába foglaló asztalosság, egybeesik a város alapításával, azaz 1606 áprilisával.

A portyázó harcok után a helyhez kötött szabad harcosok és ezek családjai megpróbálták meghittebbé, kényelmesebbé varázsolni szerény otthonukat, eleinte egyszerű hevenyészett bútorokkal, de később igényesebb, rafináltabb darabokkal.

A város harmonikus felvirágzásának a törökdhülés vetett véget 1658. szeptember 4–5-én, amikor is a várost annak lakosai porig égetik és asszonyostól, gyerekestől a Rákóczi-hadakhoz csatlakoznak, nehogy a török vagy a tatár hordák fogságába essenek és onnan Konstantinápolyba hurcoltassanak. E bujdosás 1693–94-ig tart, amikor is a török végleg kivonul Nagyszalonta környékéről, és a város gyors fejlődésnek indul. A bujdosásból visszatért lakosok soha nem látott és nem tapasztalt szegénységgel szembesültek. A korabeli krónikák szerint a találékony gazdasszonyok gyűrődeshkaként férjeuraik lemosott hátát használták. E csodálatos hit folytán eddig nem tapasztalt fejlődésnek indult a város egészen 1847 áprilisáig. Ekkor egy végzetes tűzvész martalékává válik Szalonta 85%-a, beleértve a régi városházát, az irattárral együtt. Így ezen idő előtti eseményekről csak közvetett krónikák által van lehetőségünk tájékozódni. Rozványi György 1882-ben kiadott *Nagyszalonta monográfiája* tartalmazza az addig fellelhető adatokat. Így e munka adatai is a Rozványi által feltárt tényekre hivatkozik.

Történelmi tény, hogy 1606–1652 között Nagyszalonta egy virágzó mezőváros volt, majd az 1652–1694-es időszakban, a

törökdlás idején a város nagy része elpusztult, népe elmenekült, elbujdosott. A törökvész elmúltával alig tíz év alatt a város saját hamvaiból feltámadt, akár a mondabeli fönixmadár, és gyors fejlődésnek indult. Ez a folyamat a 18. század derekáig folytatódik, amikor is az 1847-es tűzvész egy újabb súlyos megpróbáltatás elé helyezi a város amúgy is számtalanszor sanyargatott, sok megpróbáltatáson átesett lakosságát.

A történelem viharaitól edzett város lakossága azonban túlélte ezt a katasztrófát is, és igen gyors fejlődésnek indult. Ez a fejlődés azonban már új dimenziókban zajlott. Részben a polgárosodás, mely Erdélyben teljes kibontakozásban volt, részben a Habsburg Birodalom hatása érvényesült. A Habsburg Birodalom méreteiben, minőségében többet igényelt. Ugyanakkor a többi európai uralkodóház udvarát megjárta asztalossegédek és -mesterek szakmai tudása már igényesebb termékek előállítását biztosította.

Tulajdonképpen ezek a körülmények, az alapanyagot biztosító erdők közelsége, a nagy tűzvész okozta károk helyrehozása, valamint a 19. század második felében és a 20. század elején végbemenő polgárosodási folyamat igényei az asztalosok gyors számbeli növekedéséhez vezettek. A századforduló után számuk már meghaladta a város és környéke igényeinek kielégítéséhez szükséges létszámot. Így az elkövetkező időkben Szalonta városa értékes asztalosmestereket biztosít Erdély és a Bánság városainak. Ezenkívül a fiatal asztalossegédek és -mesterek egyre sűrűbben fordultak meg a bécsi, belgrádi, budapesti, bukaresti, berlini, párizsi és prágai udvarokban, ahol tovább bővítették szakmai kincstárukat, és öregbítették városunk európai hírnevét.

A 19. század vége, a 20. század eleje új irányzatokat követel a polgárosodás és a versenyképesség terén, maga után vonva az egyre több segéddel dolgozó cégek, később a részvénytársasági tulajdonforma megjelenését, kialakulását és a faipari megmunkáló gépek munkába állítását.

Visszatekintve az elmúlt száz év alatt elért fejlődésre, azt tapasztalhatjuk, hogy fokozatosan kialakul az egyszerű bútorok gyártása mellett a műbútorok iránti szükséglet és kereslet, az



egyre épülő templomok és közintézmények teljes bútorzata és berendezésének a gyártása, megteremtve ezáltal a szériagyártás feltételeit, egyre nagyobb kapacitású cégek létrehozását.

A 20. század elejére már kinőtte a szalontai bútorgyártás a város és környéke szabta szükségletek kielégítését biztosító termelőerőt, ezért egyre távolabbi piacok felkutatását volt kénytelen eszközölni, előrevetítvén ezáltal a kivitelre történő termelés szükségességét.

Visszatekintve az elmúlt évszázad és ezen belül az utolsó 50 év eredményeire, megállapíthatjuk, hogy a nagyszalontai MOBIL SAL Rt. termékei a kezdeti egyszerű bútoroktól, melyek a lakosság alapvető igényeit célozták kielégíteni, a műbútorokig, az antik kivitelezésű bútorcsaládokig, melyek három kontinens: Európa, Ázsia és Észak-Amerika otthonait díszítik, lakosainak kényelmét növelik, úgy térben, mint időben, igen nagy utat tettek meg egy egyenletesen fejlődő, piacgazdasághoz igazodó cég tevékenységét igazolván, pályáját fémjelelvén.

Legyen ezen írásom tisztelet mindazok emlékére, akik a vállalat létrejöttének feltételeit megteremtették, elindították, nekünk, az utókornak átadták, és tisztelet azoknak, akik felvállalták e hagyományok továbbvitelét a cég jó hírnevének ápolását, öregbítését és nem utolsósorban városunk aktív részvételét az európai és világkereskedelemben.

## I. A vállalat története

A Nagyszalontai Bútoripari Rt. eredete a 19. század második felére vezethető vissza, részben amikor az ipar fejlődésére az Erdélyben megjelenő polgárosodás jótékony, serkentő hatása érezhető, amely a helyi igények kielégítése mellett a Habsburg Birodalom szükségleteit is szolgálta, részben pedig az 1847-es nagy tűzvész utáni újjáépítéskor, amikor is a város 85%-a a lángok martaléka lett.

A gyors újjáépítés alkalmaként megkövetelte az alapvető épületasztalosi és bútorigipari termékek ismételt gyártását, így az egyedi darabok helyét fokozatosan átveszi a kezdetleges sorozatgyártás. Ezen új követelmények szükségszerűen maguk után vonják az egyre több segéddel dolgozó, jól felszerelt műhelyek létesítését, a század végére pedig a faipari gépek megjelenését. Mivel egy ilyen műhely beruházási költségei már meghaladták egy magánvállalkozó tőkeerejét, szükségszerűvé válik a részvénytársasági forma megjelenése, vagy ami nagyobb kockázattal jár: nagyobb bankkölcsönök igénybevétele.

Egy ilyen vállalkozásba fogott a bikácsi születésű Triznay Antal asztalosmester, akinek a Sarló utca (ma Petőfi u.) 19. szám alatti házában volt egy asztalosműhelye. Egy önerős vállalkozással megépíti a Vasút utcai (ma Republicii) 46. szám alatti ingatlan utcai részét 1898–99-ben, majd egy szebeni banktól kért kölcsönből megépíti az utcára párhuzamos, hátsó emeletes épületet, amely ma is áll. Adatként szolgál az a tény, hogy az egyik legreprezentatívabb munkája a mai Városháza épületmunkája, mely az ő és társai alkotása, ez részben a Petőfi utcai műhelyében készült 1902–1904 között. De a három nagy köríves ablak, a díszterem és a főbejárati ajtó már a Vasút utcai új műhelyében készült. Ez az alkotás ma is a város egyik legszebb remeke, és a szalontai asztalosipar művelőinek üzenete az utókor számára. 1986–89-ben a nagyszalontai bútorgyár készítette el a bukaresti Parlament épületének a három köríves főablakát a főbejárat fölött, mely egyenként kb. 12 m magas, illetve jobbról és balról 480 ablakot, amelyek úgyszintén boltívesek. Aki a fővárosban jár, a Parlament épületének impozáns ablakait látva, asztalosaink keze munkáját csodálhatja meg, válaszként elődeinek szakmai merészségére, kihívására. A századforduló után, az első világháború előtt Triznay és Nagy néven részvénytársaságként működik, de a háború alkalmával csődbe jut.

Az első világháborút követően, 1918–1920 között egy újabb szebeni bank kölcsönével talpra áll. A vállalkozásba betársulnak olyan neves asztalosmesterek, mint Nagy István, akinek a Toldi utcai műhelyében készültek a Nagy Gyula házának (ma a

járobeteg-rendelő) épületasztalos munkái. A munkában részt vettek Cservák János, Patócs Sámuel, Ilyés Lajos és Erdődi Albert.

Mivel a Republicii utca 46. szám alatti Triznay Antal tulajdonát képező ingatlan lesz az önálló MOBILA bútorkisipari termelősövetkezet székhelye, ezért nyugodtan tekinthetjük a MOBIL SAL Rt. származási idejének eme ingatlan létesítési időpontját. Megemlítésre méltó még szalontai vonatkozásban a Triznay és Társai által gyártott épületasztalos munka, mely a Mezőgazdasági Szakközépiskola, illetve a katonai laktanya épületeit díszítik (ajtók, ablakok, falborítások). Ezek 1909-ben készültek. Jelentős épületmunkák voltak még az egykori zsidó templom ajtajai, ablakai, melyek a szalontai Trajanovics Antal műhelyében készültek. Ezzel egy időben Triznay Antal sógora, Szabó Lajos asztalosmester a Lovassy utca 5. szám alatt működtetett géppel felszerelt és több segéddel működő asztalosműhelyt. Később a Vasút (Republicii) utca 53. szám alatt Tóth Imre asztalosmester szerel fel egy gépesített asztalosműhelyt. A negyedik gépesített asztalosműhelye Széll Sándornak volt. Ezekben a műhelyekben 4–24 között váltakozik a segédek száma.

Az első világháború az asztalosok közül is szedett áldozatokat, de 1930-ban már ismét 43 asztalos szerepel az ipartestület tagjai között. Ez a szám a két világháború között tovább gyarapodik. Neves asztalosok a versenytársak, akik a bécsi, budapesti, bukaresti udvarokat is megjárták. Közéjük soroljuk id. Sajti Istvánt és fiát, Cservák Jánost, id. Kósa Jánost, Kósa Györgyöt, Széll Sándort, Nagy Istvánt és még sorolhatnánk tovább. A későbbiekben megemlíthetjük Ilyés Lajost, Bordás Mihályt, Fenesi Jánost, Kiss Károlyt és Kenéz Sándort. Ebben az időszakban a főbb termékek a következők voltak: épületasztalosi nyílászárók, közhasználati bútorok széles skálája, az olcsó, piaci festett bútoroktól a műbútorokig, középületek bútorai és berendezései.

1932-ben Tóth Imre műhelyében elkészül a Toldi és Muncii utcák sarkán épült ortodox templom teljes berendezése: ajtók, ablakok, falborítások, bútorok, melyekhez a szobrászmunkákat

az aradi Lengyel cég szállította (ahol alkalmam volt dolgozni és alkotni 1972–1976 között, főiskolai éveim alatt, lévén az aradi Faipari Kombinát Stillbútor részlege).

Az 1932–33-as években a Szalontai Ipartestület megpályáz és elnyer egy állami kölcsönt az ipar fejlesztésére. Elismerésük jeléül az ipartestület tagjai az Aradi út napos oldalán, a rendőrséggel szemben egy görögkatolikus templomot építenek Kiss Mihály szalontai építész tervei alapján. Az építés vezetője és az asztalosmunka kivitelezője Tóth Imre, az ipartestület akkori soros elnöke volt. Az ikonosztáz és a freskók Keresztesi Sámuel tasnádi művész alkotásai. A számban és tudásban egyre gyarapodó asztalosok munkával való ellátása már nem volt megoldható helyi megrendelésekkel, így a vállalkozók egyre távolabb kényszerülnek munkát keresni és vesznek részt sikeres versenytárgyalásokon, nagyobb volumenű beruházások nyílászáróinak, valamint bútorzatainak a megrendeléseit elnyeréséért. Így a Triznay és Társai cég a megrendeléseit zömét Nagyszebenből hozza, míg a többi vállalkozók erdélyi, magyarországi és ausztriai megrendeléseket szereznek, új termékekre és felújítási munkálatokra.

A második világháború sajnos újabb áldozatokat követel az asztalosok soraiból, hiszen a hadkötelesek közül csupán a hadi gyártásban részt vevők maradtak idehaza, a többieket behívták. Triznay Antal 1942-ben, 71 éves korában elhunyt, így felesége 54 évesen veszi át a céget, amit képtelen egyedül vezetni. Ezért a művezetői állásra pályázatot hirdet. Mivel a háborús viszonyok miatt külföldön dolgozókat hazatanácsolták, Párizsban volt a gyűjtőtalálkozó. Itt találkozott az ott dolgozó Kenéz Sándor a szentesi születésű Kiss Károllyal és Széll Ferencsel. Hazaérve Kiss Károly jelentkezett és megnyerte a művezetői beosztást, amit sikerrel látott el a háború végéig, lévén, hogy a cég hadi-gyártásra volt beállva. A háború okozta pusztítások, rablások, rongálások nyomainak a felszámolása érdekében erőteljes újjáépítés kezdődött. Így 1945–48 között sok asztalos dolgozott az ország nagy városaiban, főleg Bukarestben.

1948. június 11-e gyökeres változást hozott az ország iparában, amikor is a fontosabb termelőeszközöket államosították. A város jól felszerelt műhelyeivel rendelkező kisiparosok nem szívesen váltak meg anyagi javaiktól. Emiatt 1949 júliusáig az asztalosiparban nem volt jelentős változás. Ekkorára a vállalkozók helyzete kilátástalanná vált, termelőeszközeiket az államosítás réme fenyegette. Mivel a termeléshez szükséges nyersanyagok beszerzése az állami és szövetkezeti szerkezetű vállalatok kiváltsága volt, egyetlen kiút maradt a fennmaradásukhoz és az államosítástól való meneküléshez, egy bútorigipari termelőszövetkezet létrehozása.

Az ötlet Tóth Imre asztalosmester előrelátását dicséri, mivel ebben az időben az ipartestületben már csak asztalosok maradtak, a többi jelentős ipari egységeket vagy államosították – például a Kemény testvérek húsipari vállalatát, vagy a Józsa-féle fémipari vállalatot, mely a Szalontai Állami Gazdaság gépészműhelye lett –, vagy pedig szövetkezeti formába tömörítették, itt első sorban a cipőgyáriakat és a felsőruha profilú sorozatgyártásra alkalmas tevékenységeket űző szabókat. Maguk a cégnevek is igen egyértelműek voltak: a cipész KTSZ a VOLGA nevet kapta, míg a szabó KTSZ a VÖRÖS LOBOGÓ nevet, melyek meggyőzően tükrözték a városban tevékenykedő SZOVOM elképzeléseit.

Az asztalosok szövetkezeti tömörítésének létrehozását célzó egyeztető tárgyalások 1949. július végétől kezdődtek. Az első találkozás Tóth Imre Republicii 53. szám alatti házában történt, ahol felvázolták a tennivalókat és fölmérték a lehetőségeket. Ezt követően megszületett az elhatározás, és 1949. augusztus 15-én a Szalontai Ipartestület a 260/1949. iktatószáma alatt szereplő felhatalmazó levelével felruházta Ilyés Lajost mint a kisiparosok képviselőjét és Gulyás Jánost, az építőipari szakszervezet asztalos csoportjának vezetőjét, hogy a Nagyváradai Építőipari Szakszervezet Szövetségével, melynek az akkori székhelye a nagyváradai Fekete Sas palota első emeletén volt, érdemi tárgyalásokat folytasson. A tárgyalás rövid, de célratörő volt, arra a kérdésre, hogy a szalontai asztalosok mire képesek, a

válasz igen tömör volt: minden, ami fából készül, kivitelezhető. E bátor kijelentés felgyorsította az eseményeket, így augusztus végén az Építőipari Szakszervezet tartományi szövetségének a képviselői kiszálltak egy egyeztető tárgyalásra. Mivel az ötlet érdemi szerzője Tóth Imre volt, felajánlotta cége székhelyét az egyeztető tárgyalásokra. Itt jóváhagyták az első találkozáskor a küldötteknek átadott alapszabályzat szövegét, valamint a beiratkozás típuskérvényét, és felhatalmazták a Szalontai Ipartestület iparosok és munkások képviselőit, hogy a szervezést hivatalosan elkezdjék. Az alakuló gyűlést előkészítő találkozót szeptember 9-re tűzték ki, a református templom szomszédságában, a mai gyermekklub helyén székelő építőipari szakszervezet székhelyén. A leghálátlanabb szerepkör ezután következett, mivel minden vállalkozót meg kellett látogatni és meggyőzni a túlélést biztosító szövetkezetbe való belépésre. A világot járt, sok tanulságot megtapasztalt szalontai asztalosok javára billenti a mérleg nyelvét az a tény, hogy a soron következő, szeptember 17. találkozót követően, ahol a szövetkezet megalakulásáról döntöttek, az alakuló gyűlés dátumáról, mely 1949. október elseje lett, már gyűltek a belépési kérvények.

Az 1949. október 1-jei alakuló gyűlésen 29 belépési kérvény volt elfogadva a Nagyváradai Építők Kisipari Termelőszövetkezetének nagyszalontai fiókja részére, melyet október 17-re újabb 26 belépési nyilatkozat követett. Így az összlétszám 55-re emelkedett. A részleg vezetőcsoportja a következő volt: Szabó István műszaki vezető, Serester Lajos könyvelő, Tóth Imre raktáros és Stetanica Gavril pénztáros.

Mivel a Triznay Antal és Tóth Imre tulajdonát képező ingatlanok voltak a legjobban gépesítve, melyet a Szabó Lajos műhelye követett, így tényszerű volt, hogy mivel ezek rendelkeztek a megfelelő termelőfelülettel is, 1949. október 1-jén e két Republicii utcai ingatlanban kezdi meg működését a Nagyváradai Építők Szövetkezetének szalontai bútorgyártó fiókja.

Mivel 1946–1949 között a Triznay-házban rablaktanyát létesítettek, a cég székhelyeként a Republicii utca 53. szám alatti Tóth Imre ingatlanja volt kinevezve. 1950-ben az Építők

Szövetkezete átalakul, szakosodik és kiválik belőle a nagyváradi Lemnul Faipari Termelőszövetkezet, melynek a szalontai részlege tovább is fiókvállalata marad. Az első megrendelések a hadsereg igényeit hivatottak szolgálni: ágyak, iskolapadok, íróasztalok, gyümölcs- és élelmiszer-tároló ládák, valamint épületnyílászárók, ajtók, ablakok. Mivel a szalontai részleg főleg tapasztalt, magas szakmai képzettségű szövetkezeti tagokból állt, a termékei jó minőségűek voltak. Így vállalkozásaik is megbízhatóak voltak. Ezért hamar kinőtte a kezdeti szürke eminenciás szerepet, és 1951. április 1-jétől MOBILA – Bútor Kisipari Termelőszövetkezet néven önálló jogi személyiségű vállalattá alakult. Mivel azonban a Triznay céget újra aktiválták 1950-ben, a vállalat székhelye a Republicii utca 46. szám alá költözik.

## II. A vállalat fejlődése 1949–1999 között

Megalakulásakor a szövetkezet a következő ingatlanokkal és termelőeszközökkel rendelkezett:

- a Republicii út 46. alatti ingatlan, melynek összterülete 1140 m<sup>2</sup>, ebből beépített terület 519 m<sup>2</sup>, valamint a Republicii 53. szám, melynek összterülete 1086 m<sup>2</sup>, ebből beépített terület 720 m<sup>2</sup>. Ehhez csatolják 1953 januárjától a Lovassy utca 5. szám alatti, Szabó Lajos tulajdonát képező 202 m<sup>2</sup> felületű műhelyt, melyben a kárpitós részleget fejlesztik ki. Fölöttes szerveként az Országos Kisipari Termelőszövetkezetek Várad Tartományi Egyesülete szerepel.

A szövetkezet gépállománya 1951-ben a következő volt: 2 db lengő körfűrész, 2 db szalagfűrész, 2 db hasító körfűrész, 2 db egyengető gyalugép, 2 db vastagságoló gyalugép, 2 db asztalos marógép, 2 db szalagcsiszológép, 2 db fűrógép. A gépeket működtető villanymotorok összteljesítménye 41,36 kW volt.

A szövetkezet szervezési felépítése az önállósulás után: elnök Székely Károly, műszaki vezető Szabó István, ütemtervező Jámbor Lajos, pénzügyi osztályvezető Serester Lajos, pénztáros Stetânica Gavril, beszerző-raktáros Tóth Imre.

A szövetkezeti tagok száma 59, ebből asztalos 37, segéd és inas 8, segédmunkás 2, vezetőség-tisztviselő 6, szolgálati személyzet 6.

A fontosabb termékek: ágyak, asztalok, iskolai felszerelések, íróasztalok, épületasztalos munkák, nyílászárók. 1952-ben elkészül a Republica hálósobabútor politúrozott, furnéros kivitelezésben.

### Az első öt év termelési mutatói

Megalakulását követően a következőképpen alakult a vállalat termelési kapacitása, állandó értékben kifejezve:

Év	közhasználati cikkek 1000 lejben kifejezve	a globális termelés értéke 1000 lejben
1950	15.200	19.100
1951	16.100	20.200
1952	17.960	22.823
1953	21.282	21.331
1954	33.370	38.000

Az állapotok értéke ebben az időben 341.338 ezer lej volt, kivéve az épületek értékét, melyek nem képezték a szövetkezet közös tulajdonát, ezek a tulajdonosok saját birtokában maradtak.

A szövetkezet taglétszámának alakulása 1949–1954 között

Év	Össz.	Munkás	Technikai személyzet	Tisztviselő	Kiszolgáló	Őr
1949	59	38	4	5	6	-
1950	59	38	4	5	6	-
1951	59	38	4	5	1	-
1952	70	60	4	5	1	-
1953	60	49	5	5	1	-
1954	75	63	6	4	-	2



A szövetkezet termelési kapacitása 1953-ra eléri a havi 503 m<sup>2</sup> nyílászárókat, 10 m<sup>3</sup> panelt, 26.440 ezer lej értékű bútort, melyből 40 garnitúra Republica hálószoza. Az 1953-ban beindult kárpitos műhelyben előbb hencsereket és ágybetéteket készítenek, majd 1954-ben elkészül a Bega típusú kombinált szobabútor furníros kivitelben, melyhez kétszemélyes rekamié készült. E termék 480 garnitúra/év mennyiséggel 9 évig készül, és tökéletes kivitelezését mi sem jelzi jobban, mint az a tény, hogy napjainkban is fel-feltűnik az apróhirdetések adásvételi rovatában egy-egy eladásra kínált garnitúra.

Tekintettel a termelés növekedésére és minőségi követelmények elvárásaira, 1953 januárjában a géppark egy CLAYTON típusú gőzkazánnal bővül, mely lehetővé teszi egy 20 m<sup>2</sup> befogadóképességű szárítókamra kiépítését, ezáltal biztosítva a termeléshez szükséges száraz fűrészarut. Ugyanebben az évben a főtéri Róth-ház Toldi utcai szárnyában egy a lakosság igényeit kielégítő és szakemberképző szerepkörrel felruházott részleg alakul, melynek mesterévé Tóth Imrét nevezik ki.

Az őszi tisztújító közgyűlésen a következő vezetőköri beosztások születnek: elnök Pergő Dezső, alelnök Székely Károly, műszaki vezető Szabó István, főkönyvelő Szekendy István, üzemvezető Jámbor Lajos, mesterek Kiss Károly, Székely Károly, raktárnok Tóth Ferenc.

A szövetkezet az 1954–59 közötti időszakban egyenletesen fejlődik a meglévő területen, kisebb beruházások eszközlésével, melyek kiegészítési alapokból származnak. 1959-ben 126-ra gyarapszik a vállalat alkalmazottainak a száma. 1952-ben a szalontai Progresul Helyi Ipari Vállalat egy asztalos részleget indít a Muncii utca 38. szám alatt, a volt Pityegő-malom, és 1953–55 között a Democrației, volt Baross tér 6. szám alatt. Közben befejezik az 1942–1943-ban megkezdett épületet, mely eredetileg mezőgazdasági szakközépiskolának készült. Ide összpontosítják a bútorgyártásban dolgozó mintegy 70 alkalmazottat, Kiss Géza termelési vezető felügyelete alatt. 1955–1959 között a részlegen a Progresul típusú hálószozábbútor készül diófurnérosan, magas fénnel.

1959. november 1-jén a Kisipari Termelészövetkezetek Crişana Tartományi Egyesülete a Tartományi Néptanács, valamint a szövetkezeti tagok kézfelemeléses beleegyezésével államosította a szövetkezetet. Ugyanakkor hozzácsatolta a Progresul vállalat bútorrészlegét is. Így megalakult az IRIL MOBILA vállalat, a Republicii utca 46. szám alatti székhellyel. Kiss Géza a cég technikai osztályvezetőjévé lép elő, az alkalmazottak száma pedig eléri a 217 tagot.

Az államosítás és az azt követő termelőegységek összeolvadása után az IRIL MOBILA három részleggel rendelkezik, mégpedig:

- az I-es részleg a Republicii utca 46. és 53. szám alatti, valamint a Lovassy utca 5. szám alatti műhelyeket foglalja magába,

- a II-es részleg, mely a Democraţiei téri részleg műhelyeit foglalja magába,

- a III-as részleg, amely a Toldi utca sarkáról a Váradi útra költözik, gépesítik és itt 24 asztalost foglalkoztat. Ma a SAMIX asztalos részlegeként működik.

A személyi állomány helyzete az egyesülés után:

I-es részleg: asztalosok: 72 fő, inasok: 2 fő, portás + szobafestő: 4 fő, tisztviselők: 14 fő. Összesen 92 fő.

II-es részleg: asztalosok + segédek: 93 fő, termelési felelős: 1 fő, mester: 2 fő, pontatór: 1 fő, portás: 1 fő, fűtő: 3 fő. Összesen 101 fő.

III-as részleg: asztalosok: 17 fő, inasok: 4 fő, részlegvezető: 1 fő. Összesen 22 fő.

A géppark állománya:

Fali lengőfűrész 3 db, hasító körfűrész 4 db, szalagfűrész 5 db, egyengető gyalugép 4 db, vastagságoló gyalugép 4 db, asztalos marógép 5 db, csiszológép 4 db, vízszintes fűrógép 3 db, függőleges fűrógép 1 db, áramfejlesztő egység 1 db, gőzkazán 1 db. Összesen 35 berendezés. A villamossági összeteljesítmény 106,6 kW.

Az átszervezés folytán megnőtt a vállalat termelőereje, a termékek átcsoportosítása révén szakosítani lehet a részlegeket, melyek összfelülete már eléri a 21.900 m<sup>3</sup>-t, amelyből a beépített terület 4.460 m<sup>2</sup>. Úgyszintén megnőtt a géppark, melynek a karbantartásához szakképzett lakatosok és villanyszerelők szükségeltettek. Így létrejön a TMK, eleinte a technikai osztály gondozásában, majd 1969-től külön főgéppésszel. A termékkála is bővül, a hagyományos termékek mellett újabbak készülnek, a Szalonta I és Szalonta II típusú háló- és ebédlőbútorok. Közben a lakosság igényeit kiszolgáló részleg a Toldi utcáról a Váradi út 23. szám alá, az Ágoston-házba költözik, gépesítik, és ezáltal már bonyolult bútorok és nyílászárók elkészítése is lehetővé válik a fent nevezett részlegen.

1964-65-ben a géppark bővítését és felújítását célzó beruházások történtek, miközben a létszám mind számban, mind szaktudásban gyarapszik, elérvén a 260 alkalmazottat. Szobrász és intarzia szakképzésre küld a vállalat nyolc személyt. Újabb hat személyt mesteriskolába Marosvásárhelyre, Karánsebesre, Szatmárra, majd 1972-76 között újabb nyolc személyt a nagyváradi mesteriskolába, ingázó esti tagozatú képzésre küld.

Szakmai megbízhatósága, termékeinek minősége és nem utolsósorban termelési kapacitása feljogosította a céget arra, hogy az 1965-ös bukaresti és mamaiai nemzetközi vásáron bemutassa termékeit. A bemutatkozás jól sikerült, és azonnali megrendeléseket eredményezett. Az első komoly megrendelések lengyel, csehszlovák, a volt NDK és SZU részéről jöttek, lekötve a vállalat termékeinek több mint 70%-át. A kezdeti sikerek újabb termékek bemutatását eredményezték, így jött létre a Govora típusú kombinált szobabútor, diófurnírral, magas fényel, mely hálósoba, nappali és ebédlőből állt. A siker nagyságát igazolta az a tény, hogy a termék hat évig készült a külföldi piacokra. Ezután lett piacra dobva a 621-622 sorozatszámú hálósoba-, ebédlő- és nappali szobabútor hasonló sikerrel. Jó hírnevének köszönhetően már 1967-ben fölkeresi cégünket több nyugat-európai partner is, így 1968-ban már német, holland és svéd partnerekkel is sikerül szerződést kötni. Ezek közül a

legjelentősebb kapcsolat a német Müller és MWA cégekkel, a svéd IKEA céggel, a holland TYLü céggel történt. A dió- és mahagóni furnéros, intarziás, magasfényű bútorok mellett elkezdődik a tölgyfabútorok gyártása. Mivel a megrendelések egyre nőttek, 1968-71 között a Democrației téren kiszélesítési alpból bővítési munkálatok folynak. Majd 1972-74 között állami beruházási alpból sikerül megkettőzni a termelőfelületet és a szárítókapacitást. Közben a nyugat-európai megrendelések egyre jobban lefedik a termelési kapacitást. Keresett termékek a tölgyfa kivitelezésű, matt felületkezelésű bútorok, melyeket egy időben felvált a zárt pórusú, karbomid lakkezelésű termékcsalád. Aztán ismét visszatér a nitrolakkos, selymes matt felületi kezelés, ellentétben a kelet-európai igényekkel, ahol a poliészter lakkos, tükörfényes felületkezelés lesz a divat. Ezzel a fényezéssel dió-, bükk- és mahagóni furnéros bútorok képezik az uralkodó irányzatot. Két szép bútortípust állít elő a cég Kiss Géza tervezésében, egy klasszicista beütésű hálószobát CRIS néven, dió- és mutenye furnéros, frízes kivitelben, és egy modern, Sheraton stílusban tervezett ebédlőt, mahagóni furnéros, intarziás kivitelben, ELEKTRA néven.

A megrendelések állandó növekedése erőteljes munkahelyi szakképző körök szervezését tette szükségessé. Ennek következtében a létszám már elérte a 300 főt. E szép felfelé ívelő fejlődésnek a kormány vet véget 1973 májusában, amikor egy meggondolatlan rendelettel összevonják a különböző profilú cégeket helyi ipari trösztté. Ezáltal a bútorgyár, a fémfeldolgozó gyár, a malomipar, a kerámia- és téglagyár egybeolvad, egy kaotikus rendszert alkotva. Így a bútorgyár elveszti jogi személyiségét, mivoltát, és termelőrészzé minősül vissza. Ez a kilátástalan helyzet marad 1977. szeptember 1-jéig, amikor is a kormány látva a saját baklövését, egy újabb átszervezéssel lepi meg az amúgy is felforgatott cégeket. Ugyanis egy szakosított irányú összevonást eszközöl, melynek a keretén belül a szalontai bútorgyárat a Nagyváradai Faipari Kombinát részlegévé szervezi, félig önálló gazdasági ügyvitellel. Ez az intézkedés többszörösen sújtotta a szalontai bútorgyárat. Visszatérve az előző állapotra,

1974 májusában a cég akkori vezetősége abból a meggondolásból, hogy egy újabb bővítéshez jusson a Democratiei téri részlegén, feladta az eddig használt Republicii úti 46. és 53. szám alatti egységeket, és a Váradi úti közönségkiszolgáló részlegét, egybezsúfolva az összes alkalmazottat. Az elképzelés be is vált, a városi és megyei előljárók beleegyeztek egy 1500 m<sup>2</sup>-es új csarnok felépítéséhez. Az ehhez szükséges beruházási források megszerzését sajnos egy újabb átszervezés megakadályozta, és így a kivitelezést is. Mivel a cég a helyi ipari státusból a Faipari Minisztérium tulajdonába került, a beruházáshoz szükséges pénzalapokat, melyeket annak dacára, hogy cégünk minden beruházási előirányzatban az elsők között volt, sohasem valósították meg. Voltak ugyan előremutató tervek, ezek azonban a mappák mélyén szunnyadva porosodnak mind a mai napig. Egy letűnt kor és annak dilettantizmusát tükrözik.

Ilyen körülmények között nem maradt más lehetőség, mint saját erőből működésképes állapotban tartani az amúgy is kivénhedt gépparkot, és tatarozni az épületeket. Mivel a fejlesztéshez szükséges teljes pénzalapot megvonta az anyavállalat, és saját fejlesztésére használta fel, így sajátos felújítással egybekötött újításokkal sikerült az agg gépeket pontos munkák elvégzésére is alkalmassá tenni. Ez a kihívás újabb szakmai bravúrokra ösztönözte a tervezőket és a kivitelezőket.

A cég famegmunkáló gépállományát az 1977-es átszervezése után egy mellékletben mutatjuk be.

Az „önálló” gazdálkodás biztosította a létfontosságú tevékenységeknek a megőrzését, így a részlegvezető mellett megmaradt továbbra is a könyvelő, bérelszámoló, tervező, szerszámkészítő és prototípuskészítő tevékenység. 1977. szeptember 1-je és 1990. november 23. között, amíg a cég a Váradi Faipari Vállalathoz volt csatolva, kizárólag nyugati exporttevékenységre volt szakosítva, előbb tölgyfabútorok készítésére, majd 1981–82-től fenyőbútorok készítésére, amelyet ma is folytat. Ami a fejlesztést illeti, ez a 13 év súlyosan hátrányos helyzetbe hozta a szalontai részleget, az épületek, a géppark állaga súlyosan leromlott, a szakemberek átlagéletkora rohamosan nőtt. Csak

az 1984-es évben történt erélyes követeléssel sikerült a Szalontai Szakiskola Csoportban faipari tanulóknak folyamatos osztályokat indítani. Így az 1984-es évi 49,6 éves átlagéletkort 1997-re sikerült 29,5 évre csökkenteni. Így alig maradt idő és lehetőség a szaktudás és a hagyományok átmentésére a fiatal generációnak. Ma a szakmunkások átlagéletkora 32,6 év.

Egy értelmetlen beruházásra mégis sor került 1984-ben, amikor is annak dacára, hogy a vállalat rendelkezett egy kazánházzal és négy darab kazánnal, abból a meggondolásból, hogy a mamutcégeknek munkája legyen, egy túlhaladott technológiájú kazánházat építettek, ráadásul egy rossz hatásfokú gőzkazánnal. Ez is az elmúlt rendszer technikai és műszaki csődjének állít emléket.

A 80-as évek második felét a termékek változatossága jellemzi, így a hálózobák mellett ebédlő- és nappaliszoba-elemek, sarokülő-garnitúrák készülnek. 1988-ban útnak indul a legnagyobb bútorcsalád, a Jütland-Stockholm-Meran, illetve SYLT névre hallgató bútorcsalád, mely tíz éven át slágerlistán volt. A 68 elemből álló darabjaival lehetővé tette lakások teljes berendezését is.

Az 1989. decemberi forradalom után, az 1990-ben megjelent 15. és 31. számú törvények alapján megszületett a lehetőség a kombinátból való kiválásra. Így 1990. november 23-án az 1224. számú kormányrendelet alapján MOBIL SAL Rt. néven a vállalat visszanyerte önállóságát és jogi személyi státusát.

A következő cél a vállalat magánosítása volt, melyre az 1991/58. számú törvény és az 1992/1. végrehajtási utasítások biztosítottak jogi alapot. Ezen törvények alapján 1994 januárjában sikerült MEBO-szisztéma szerint magánosítani. Mivel a magánkézbe adás által egy leromlott állagú ingatlant sikerült privatizálni, egy még elavultabb gépparkkal, melynek egy része század eleji gyártmányú volt, a társaság vezetőtanácsa elsődleges feladatának tekintette egy technológiai felújító program életbe léptetését. Ez a program a cég két ingatlanjára: a Democrației tér 6. szám alatti épületre és annak gépi berendezésére, valamint a Mărășești út 2. szám alatti készáruraktár felújítására vonatkozott.

A vállalat magánosítása óta eltelt öt év alatt a géppark felújítása keretén belül több mint 1,1 millió márka értékű új gépet sikerült vásárolni. Így sikerült értékes alapgépek birtokába jutni, beleértve a számítógép-vezérlésű famegmunkáló központot is, amely cégünk büszkesége, és eléri az európai csúcstechnológiát. Ez a beruházás a maga nemében városi szinten is élen jár, mivel teljesen önerőből lett megvalósítva. A magánosítás pillanatában a cég 410 alkalmazottal rendelkezett, az összterülete 23.500 m<sup>2</sup> volt, melyből 20.009 m<sup>2</sup> volt a beépített terület.

A szakmai tapasztalat, a hagyományok megőrzése, ápolása és továbbfejlesztése lehetővé tették, hogy 1992-től kezdve a termékkála tovább bővüljön. Így a 17. századbeli barokk bútorok modernizált változatai jelentek meg, teljes egészében masszív fából, csak korabeli segédanyagok és hagyományos asztalos szerkezeti kombinációk alkalmazásával. Az első mintadarabok sikeres vizsgálja egy sikersorozat nyitánya volt, mivel az eltelt hat év alatt közel 130 termékből álló bútor kollekció került sorozatgyártásra. A kezdeti önálló darabok után a COOPER, MAIKEL típusú ebédlő- és nappali szobabútorok következtek. Jelenleg a GJ, illetve a QUEEN és DUKE hálósobák sorozatgyártása is folyamatban van.

Cégünk mindenkori vezetői a kezdetektől fogva kiemelt figyelmet szenteltek az alkotómunka fontosságának. Így a számos nagynevű mesterember mellett – akik önállóan tudnak dolgozni, a tervezéstől a kivitelezésig –, röviddel a szövetkezet megalakulása, majd önállósulása után, a tervezés és kivitelezés már különválnak. Később megalakul a technikai osztály. A kezdeti egyszerűbb bútorok gyártásához még elegendő volt egy viszonylag kevés anyagból összeállított írásos dokumentáció, a későbbiekben egyre igényesebb összeállításra volt szükség. A külhoni piacokra való kilépésnél már kész dossziék szükségeltettek. Ekképpen a műszaki osztály is tovább szakosodott, és a tervezés, a műszaki számítások, leírások külön-külön szakembert igényeltek. Továbbá a prototípusok kivitelezése, illetve a szériagyártáshoz szükséges sablonok és szerszámok elkészítése is erre szakosodott alkotókat igényelt. Az egyre pontosabb megmunkálás, a műszaki szabványok szigorú



betartása, a gépek karbantartása, műszaki átalakítása szintén magas szakképzettségű karbantartó személyzet és hozzá tervező és vezető technikusokat igényelt. Mindezek a tények egy piacgazdálkodáshoz orientálódó cég működőképességének az alapfeltételeit szabják meg. E követelmények megvalósítása a mai napig meghatározta a cégünk életképességét. Annak dacára, hogy az átlagéletkor 33 év alatt van, sikerült egy olyan csapatot összekovácsolni, amelyikkel viszonylag rövid idő alatt és zökkenőmentesen bonyolult termékváltást sikerült megvalósítani, magas műszaki és minőségi követelmények mellett.

Megalakulása óta cégünk számtalan elismerést tudhat magáénak, pontossága, minősége és megbízhatósága elismeréseként. Mindezek közül a legfényesebbek a Mexico Cityben székelő nemzetközi minőségi bizottság arany- és ezüsfokozatú nívódíja, mellyel cégünket tüntették ki 1997-ben és a Spanyol Kereskedelmi Kamara mellett működő minősítő bizottság platina díja. Ez utóbbit 1998-ban ítélték a nagyszalontai MOBIL SAL Rt.-nek.

Ami a fejlődést illeti, a felettes szövetkezeti, helyi ipari, majd a bútorigipari kombinát vezetősége igen konzervatív magatartásról tettek tanúságot. Igen gyakran megalázó intézkedéseket hoztak. Az első ilyen kirívó eset az 1953. évi tisztújító közgyűlés utáni intézkedés volt, amikor is a szövetkezet eszméjének a szülőatyjaként tisztelt Tóth Imrét nemcsak a saját ingatlanjából távolítják el, hanem a vezetőtanácsi beosztásából is. Majd kihelyezik a Toldi utcai lakosságkiszolgáló részlegre. Ezt megtévezve, a fiát, ifj. Tóth Imrét, aki a Marosvásárhelyi Faipari Technikum végzős növendéke volt, még egyszerű asztalosnak is alig alkalmazták. Csak évek múlva sikerült megfelelő technikai szerepet betöltenie. Ezt a magatartást a saját tapasztalataim is igazolják, mind az esti látogatású főiskolába való beiratkozásban, mind később, a cég vezetésében való részvételben rendszeresen akadályoztak.

Az akkori kor szellemiségét és gondolkodását jellemezte az a tény is, hogy a cégek vezetősége rendkívül félt a szakkaderek megfiatalításától, így zárt kasztok alakultak ki, melyek gyakran súlyosan ártottak a cég érdekeinek. Erre intő példa volt az 1981

februárjában bekövetkezett salamoni döntés, amikor is a cég vezetésére egy teljesen tapasztalatlan fiatal mérnök lett kinevezve, Sav Ioan személyében. Így a helyi jelölteket sikerült megakadályozni az előrelépésben. Az eredmény az lett, hogy hat év után őt magát is menesztették. Ez idő alatt több, mint 320 alkalmazottat űzött el a vállalatól, köztük a legjobb középkorú szakembereket.

Mindezen jelenségek egy szupercentralizált és diktatórikusan vezetett társadalom rémképei voltak, melyek annyira jellemzőek voltak a volt SZU csatlós államaiban. A rendszerváltás utáni években az események felgyorsulásával már nem tudtak lépést tartani számos cég vezetői. Ki lettek szolgáltatva a sors szeszélyeinek, vagy a csőd és összeomlás felé hanyódtak a történelem viharában. Gyakran addig jól üzemelő cégek omlottak össze látványosan a hozzá nem értő felek belső konfliktusai miatt. Sajnos a legtöbb példát az utóbbiak alkotják települési, regionális, sőt országos szinten, beleértve az egymást váltó kormányköröket is. E téren cégünknek sikerült egy kiegyensúlyozott teljesítményt nyújtania az elmúlt kilenc évben, és ezzel megőrizni az amúgy is nehezen elért tekintélyét és nemzetközi sikereit partnerei körében.

A cég 1990-ben jelentős famegmunkáló gépparkkal rendelkezett. Ezt egy mellékletben mutatom be.

Megállapítható, hogy az 1980-as gépparkhoz képest változás történt, ugyanis a poliészter lakkos felületkezelést felváltotta a karbomid és nitrocellulóz lakkos matt lakkozás, illetve a sokoldalú munkát végző gépek megjelenése, ami 110 kW beszerelt villamos teljesítménycsökkenéshez vezetett. A gond csupán az volt, hogy az újonnan kapott gépek nagy része tulajdonképpen az Alfa bútorgyárból kiszereelt használt gépekből állt. Így tulajdonképpen a géppark tovább öregedett, a javítási költségek nőttek, míg a paraméterek egyre csökkentek. Egyre nagyobb fennakadások jelentkeztek mind a cserealkatrész-ellátás terén, mind a bútorgyártáshoz szükséges alapanyag-ellátás terén. Mindezek a nehézségek tükröződnek a gazdasági mutatószámokban is, miszerint az utóbbi évek leggyengébb eredményét

## A cég famegmunkáló gépállománya az 1977-es átszervezés után

Megnevezés	db.	Megnevezés	db.
Szalagfűrész	6	Sorozat fűrőgép	1
Asztalos körfűrész	7	Univerzális megmunkálógép	2
Egyenlítő gyalugép	4	Faeszterga-gép	4
Vastagságoló gyalugép	1	Lakköntő-gép	2
Asztalos marógép	10	Enyvfelhordó gép	2
Felső marógép	2	Sokélű hasító körfűrész	1
Fűrőgép	4	Furnéros bútorlap meg- munkáló gép	2
Furnér egyengető gilotin	1	Fűrő aggregát	1
Hidraulikus prés	1	Asztalos csapológép	1
Hengeres csiszológép	1	Hidraulikus lengőfűrész	1
Szalag-csiszológép	11	6 hengeres fényezőgép	1
Furni-sz ecoló gép	2	2 hengeres fényezőgép	1
Élfurnezőző gép	1	Polirozó-gép	1
Élfényező-gép	1	Szalagfényező-gép	1

## A famegmunkáló géppark állománya 1998 végén

Megnevezés	Db.	Megjegyzés
4 oldals gyalugép	3	2 db. újonnan vett
Lapmegmunkáló aggregát	2	1 db. újonnan vett
Lapfűrő aggregát	1	
Félautomata lapszabász-gép	1	
Esztergagép	2	
Széles szallagú csiszoló-gép	2	2 db. újonnan vett
Hidraulikus prés	2	1 db. újonnan vett
2 fejes szabász körfűrész	2	1 db. újonnan vett
Asztalos marógép	11	3 db. újonnan vett
Élfurnezőző-gép	1	1 db. újonnan vett
Felső maró	3	
Univerzális famegmunkáló-gép	6	3 db. újonnan vett
Körfűrész gépek	7	3 db. újonnan vett
Szalagfűrész	4	
Furnir gilotin	2	
Sokélű hasító körfűrész	1	
Sorozatfűrő-gép	2	
Lapfűrő-gép	2	
Lapfűrő aggregát	1	
Furnir sz ecoló-gép	4	
Hidraulikus lengő-fűrész	2	1 db. újonnan vett
Szalag-csiszológép	6	
Vastagságoló-gyalugép	1	
Egyengető gyalugép	1	
Fűrőgép	5	2 db. újonnan vett
Lakköntő gép	1	
CNC Vezérlésű megmunkáló központ	1	1 db. újonnan vett

A famegmunkáló géppark állománya 1990-ben

Megnevezés	Db	Megnevezés	Db
Faeszterga-gép	2	Élfurnérozó-gép	5
Hidraulikus lengőfűrés	1	Hengercsiszoló-gép	1
Szalagfűrés	5	Szalagcsiszoló-gép	7
Asztalos körfűrés	8	Ives profilsziszoló-gép	2
Sokélű hasító körfűrés	1	Sorozat fűrőgép	1
Egyengető gyalugép	3	Lap fűrő agregát	1
Vastagságoló gyalugép	1	Lap megmunkáló agregát	2
4 oldalas gyalugép	2	Kétfejes szobrász körfűrés	1
Asztalos marógép	10	Furnér egyengető gilotin	3
Felső marógép	4	Félautomata lapszabási gép	1
Fűrőgép	3	Hidraulikus prés	1
Univerzális	3	Korpusz enyvező gép	2
famegmunkálógép			

Beszerelt erő : 447 KW.

könyvelte el a vállalat. A teljes gazdasági összeomlásból kivezető utat az 1990/15. és az 1990/31. számú törvények biztosították, melyek által sikerült saját kérésre a kormány 1224/23. 11. 1990. számú határozata alapján kilépni a Nagyváradai Faipari Kombi-nátból. Így ezáltal a cég visszakapta az 1973-ban megcsorbított, illetve 1977-ben elvesztett jogi személyi státusát.

A jogviszonyok folytonossága érdekében az 1990. december 12-én kelt 4070. számú Faipari Főosztály vezetői kinevezése által Bondár Imre igazgató és Dzsindzsa Ilona főkönyvelő látja el a vállalat vezetését és átszervezését. Időközben a kormánybiztos egy öttagú állami meghatalmazott bizottságot nevez ki, mely negyedévenként ellenőrzi a vállalat tevékenységét. 1991 február-márciusában az ipari minisztérium országos versenyvizsgát hirdet a vezérigazgatói helyek betöltésére, négyéves ciklusokra, amelyek sikeres vállalatvezetés esetén automatikusan újabb négy évre szólnak. Az igazgatói munkakör betöltése révén 1991. április 8-án sikeresen részt vettem a verseny-, illetve alkalmassági vizsgán, és az akkori ipari miniszter, Victor Stănculescu 4904-es rendelete alapján megkaptam a kinevezést, melyet június 6-án kézbesítettek.

Az 1991-93-as időszakra jellemző, hogy a jogi státus visszanyerése után egy menet közben történő átszervezés zajlott le,

melynek keretében sikerült a szükséges beosztásokra megfelelő személyzetet találni, és működőképessé tenni a vállalatot. Pénzszűkében nem lehetett azonnali beruházásokhoz fogni, csupán az épületjavításokat és a géppark karbantartását elvégezni. Ez az állapot maradt 1993 végéig, amikor felgyorsult a magánosítással kapcsolatos eseménysorozat. Ez a folyamat az 1994. január 15-én az állami alappal aláírt szerződéssel és a február 10-én magántőkealappal aláírt szerződéssel ért végét. Ezen aktus által a vállalat teljes egészében magánosítva lett MOBIL SAL Részvénytársaság név alatt. A vállalat vezetését egy öttagú vezetőtanács látja el, mégpedig Bondár Imre - vezérigazgató, Szijártó Ilona - gazdasági igazgató, Matei Petru - technikai igazgató, Szabó Sándor - főtechnológus és Hizó Imre - főgépész személyében.

A tulajdonképpeni technológiafelújító beruházások csak most indultak el. Így az elmúlt négy évben több mint 1 100 000 márka értékű beruházás lett lebonyolítva, és a famegmunkáló géppark 1998 végére jelentősen átalakult. A gépparkot egy mellékletben mutatjuk be. Technológiai szempontból a vállalat felszereltsége lehetővé teszi bármilyen bonyolult termék előállítását, főképpen laposított, masszív fából készült korabeli, illetve modern változatainak az elkészítését.

A további célok között szerepel a környezetvédelemmel egybekötött munkafeltételi viszonyok javítása. E téren versenytárgyalások folynak neves belföldi és külföldi szakosított cégekkel, a vállalat szempontjából legelőnyösebb ajánlat kiválasztására és megvalósítására. Mivel a piacgazdálkodás törvényei megkövetelik a cégek rugalmasságát a vásárlók igényeinek gyors kielégítése érdekében, elképzelhető, hogy a hagyományos fenyőbútorokat rövidesen más fajok fogják helyettesíteni, ami újabb szakmai kihívásokat rejt magában, kezdve az anyagkezeléstől a megmunkálásig. Cégünk szembenéz ezekkel a kihívásokkal, és már a közelgő beruházások is részben ezt a célt szolgálják. A gőzfűtésről a forróvíz-fűtésre való átállás részben gazdasági és részben technológiai problémákat old meg, amely maga után vonja a szárítóegység modernizálását is. A gőzfűtés önköltsége

közel kétszerese a forróvíz-fűtésnek, és ez a nyomasztó gazdasági állapotok mellett tarthatatlan. Ezért égetően fontos a gyors váltás. Azonban ez egy újabb tőkeigényes beruházást von maga után, amelyet szintén önerőből kénytelen a vállalat megvalósítani.

Az elmúlt 50 év tapasztalataira alapozva, meg kell állapítsuk azt, hogy az az irányelv, amit a cég követett, és a következetesség meghozta gyümölcsét. Főleg az utolsó 10 év bebizonyította, hogy ez volt a járható út. Csak a városi szintet nézve rá kell döbenni, hogy azok a cégek, amelyek nem voltak elég előre-látók, hirtelen a csőd szélére értek, és pillanatnyilag csak a mi cégünknek sikerült talpon maradnia. Így túléltük azt a hatalmas gazdasági nyomást, amelyet az egymást követő kormányok helytelen pénzügyi és gazdasági politikája rótt ki az ország vállalkozóira.

### III. A vállalat gazdasági mutatóinak alakulása 1977–1997 között

A gazdasági mutatók alakulása 1977–1997 között tükrözi a termelési struktúrák változását, a termékek összetételét. (Mellékülünk egy táblázatot.) Amíg a termékek zöme furnírozott forgácsolások alkalmazásával történt, az összérték magasabb volt, mivel a beépített anyagok értéke jelentősebb értékjárulékot képezett. Ezzel szemben, főleg az utóbbi évek bútormennyisége a masszív, laposított elemekből készült bútorok felé tolódott el, melynek következtében jelentősen megnövekedett a munkaráfordítás, ám ezzel szemben jelentősen visszaesett a felhasznált alapanyag értékhányada. Így a masszív bútor készítésénél jelentősen megnyúlik a termelési folyamat, mivel a félkész áruk helyett kizárólag fűrészárúk képezik az alapanyagot.

Az 1970–1990-es időszakban használatos normák szerint értékelve megállapítható, hogy ebben a periódusban a masszív fűrészáru nem haladta meg a 26–27%-ot, ezzel szemben az igényeknek megfelelően akár a 100%-ot is elérheti. A teljes tárgyilagosság érdekében azt a tényt is el kell ismerni, hogy a munkaszervezésben és a munkaidő kihasználásában is vannak

## A vállalat gazdasági mutatóinak alakulása 1977-1997 között

év	bútortermelés 1000 \$	export 1000 \$	melyből		aktív személyek száma
			Clearing 1000 \$	Deviza 1000\$	
1977	1138,5	997,6	427	570,6	340
1978	1146,4	1011,3	416	565,3	382
1979	1197,3	1099,5	431	668,5	398
1980	1238,8	1197,0	477	720,0	385
1981	1306,8	1265,4	435	830,4	366
1982	1442,3	1416,1	56,6	1359,5	365
1983	1489,0	1474,1	116,7	1357,4	340
1984	1639,3	1620,0	260,8	1359,2	346
1985	1568,0	1543,9	273	1270,9	333
1986	1609,2	1595,8	34	1561,8	330
1987	1649,9	1634,4	19	1615,4	339
1988	1668,2			1668,2	354
1989	1454,8			1454,8	371
1990	1331,5			1331,5	386
1991	1675,9			1675,9	399
1992	1874,5			1874,5	399
1993	1653,8			1653,8	402
1994	1988,2			1988,2	355
1995	1982,5			1982,5	380
1996	1855,9			1855,9	349
1997	1676,3			1676,3	350

még tartalékok. Az igazsághoz tartozik az is, hogy az elmúlt évek kormányainak helytelen gazdasági és pénzügyi politikája miatt a vállalatok kimerítették tőketartalékait, mely révén képtelenné vált a termeléshez szükséges nyersanyagok időbeni és minőségbeli beszerzése, ami súlyos gondokat okozhat a folyamatos munkafolyamat biztosításában.

#### IV. A vállalat kulturális, műkedvelő, sport- és közéleti tevékenysége

A szalontai asztalosok mind a hajdani időkben, mind a jelenkorban aktívan kivették részüket a város kulturális, műkedvelő és sportéletében. Már a múlt század végén említésre méltó szereplések fő résztvevői voltak, tánccsoportokban, szín-



játszó egyletekben, városi dalárdában, majd a különböző sportágakban, főleg labdarúgásban és tekében. Nem csoda tehát, hogy a szövetkezet megalakulása után rögtön megszervezte a saját színjátszó, szavaló- és népdal-, illetve néptáncsoportját. Hogy mennyire élt az emberekben a hagyományszeretet, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1950 szilveszterére a Triznay-ház teljes utcai épülete színpaddal ellátott előadótérrel lett átalakítva, és ezt a funkcióját egészen 1972-ig töltötte be, amikor is a közönség igénye a televízió műsorai felé fordult.

Az első kultúrprogram felelőse a nagyváradi születésű Gali István alapító tag volt. Az ő lelkes munkájának köszönhetően 1950-ben az első műkedvelő együttes elindul a világot jelentő deszkára a következő alapító tagokkal: 1. Gab István, 2. Fazekas Lajos, 3. Hízó Mihály, 4. Ilyés Erzsébet, 5. Juhász József és felesége, 6. Kajtor Ferenc, 7. Kovács Zoltán, 8. Pergő Dezső és felesége, 9. Szabó Sándor. Mivel a szövetkezetnek ebben az időben nem volt elég hölgy tagja, így a táncsoport kiegészítéséhez a Vöröslobogó kisipari termelőszövetkezettől kölcsönöztek három varrónőt: Néveriné, Kubik Zsuzsanna és Vágó Ilona személyében.

A táncsoport koreográfiáját és a magyar-román-orosz népi táncok művészi kivitelezését Jámbor Lajos tánc- és illemtanár vezette. A kísérőzenét Tinka István zenekara, később Rác József zenekara biztosította. A próbákon jelentős zenei segítséget biztosított Német Demeter zenetanár és Farkas Ottó, a város művelődési házának zenésze. Az odaadó munkát nem várt siker követte. Sorozatos szereplések után 1951 decemberében a Szatmárnémetiben megrendezett tartományközi versenyre aradi, nagyváradi, szatmárnémeti és nagybányai műkedvelők mellett a Mobila szövetkezet együttese is részvételi jogot nyert. A versenyen a kis mezővárosi együttest igen lenézően kezelték, és legutolsónak sorolták a szereplési sorrendbe. Sajnos ilyenkor már a nézők és a zsűritagok figyelme és érdeklődése lankad, és telítődik az addig látottakkal és hallottakkal. Az események azonban másként alakultak. Ugyanis a nyitó népi táncok után, amelyhez már a saját, vadonatúj, művészi remekbe szabott ruhákat és jelmezeket

viseltek, a *Hej, Kati, Kati* című műsorszám óriási sikert aratott, és a közönség állva nézte végig előadásunkat. A művészi hatás olyan meglepő volt, hogy a zsűri elnöke, mikor felkérték a győztes együtttest megillető első hely odaítélésére, szerényen azt felelte, hogy a közönség ezt már megtette. Így beteljesült ama szállóige, hogy „az utolsókból lesznek az elsők”. Itt jegyezzük meg, hogy a Gali István és felesége páros, amelyik a szólótáncokat is járta, olyan virtuóz előadást nyújtott, hogy verseny után leellenőrizték, nem profi színészek-e valamelyik színháznál.

Ezt az átütő sikert követően rendszeres előadás-sorozatok következtek. A *Hej, Kati, Kati* című darab Gyantán is nagy sikert aratott. A táncegyüttes előadásával 1952. január végén újra nagy sikert aratott. Ezt a fellépést a párt részéről egy Orsós nevű elvtárs, a néptanács részéről pedig Papp Sándor kultúrfelelős irányították. A társaság hazafelé egy ponyvával fedett gépkocsival utazott. A sikerélmény hatása alatt Gali István, a csoport vezetője épp a *Hej, Kati, Kati*t kezdte énekelni, amikor egy hatalmas csattanás hallatszott, és a dalolás félbeszakadt. Az történt ugyanis, hogy az autó vezetője úgy vélte, hogy ebben a korai órában nem közlekedik vonat a Tenke-Rápa szakaszon, és így megállás nélkül hajtottak át a síneken. Ebben a pillanatban érkezett egy magányosan száguldó mozdony a kereszteződéshez, és szétzúzta a tehergépkocsit, melyen a kultúrcsoport utazott. Az ütközés következtében a helyszínen életét veszttette Gali István és Serester Lajos, valamint Kertmegi István, Kóka Lajos és a zenekar nagybőgőse. Másnap a szalontai kórházban elhunyt Ștefănică Gavril is. Így a szalontai bútorgyár mártírjainak száma már háromra emelkedett, akik a művészet oltárán életüket veszttették.

1952-1956 között a kultúrmunka irányításával Papp István volt megbízva, majd 1956-1973 között pedig Juhász József. Részben az 1973-as átszervezés, másrészt a közönség megcsappant érdeklődése a műkedvelő előadások iránt véget vetett egy igen szép, sikerekben gazdag, ötletekben dús közéleti tevékenységnek.

A vállalat közösségi életében mindig fontos szerepe volt a műkedvelő együttesnek. Az 1956-1961 között szereplők közül

a következőket lehet kiemelni: Barta Lajos, Bagosi Margit, Bondár Imre, Darvasi Ilona, Bordás Mihály, Ilyés Irén, Darvasi István, Ilyés Magda, Göndör György, Kiss Erzsébet, Kajtor Ferenc, Lukács Erzsébet, Zsirka Ferenc és Veress Irma. Az együttesben – a hagyományos magyar, román és orosz táncok mellett – Bordás Mihály virtuóz kozák tánca ejtette ámulatba a közönséget. Emlékezetes élményt nyújtott még a Kajtor Ferenc, Ilyés Irén csikós, énekes, táncos száma, valamint Barta Lajos tiroli tánca egy vendégtáncosnő partnerrel. Szép sikert aratott Fazekas László táncdalaival, valamint Csepregi Imre gyönyörű szavalataival.

A május 1-jei, augusztus 23-i majálisain, valamint az évi közgyűléseken és a szilveszteri mulatságokon is nagy sikert aratott számok közé tartozott a Kajtor Ferenc és Patócs János által előadott csasztuskasorozat. Ezek a csasztuskák a dolgozók legintimebb szokásait, megnyilvánulásait mutatták be művészien a vállalat közösségének. A szilveszteri műsorok igényes megszervezését mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy éveken át Bihar megye legjelesebb prímása, Mezei György és zenekara szórakoztatta az igényes közönséget. Hosszasan lehetne sorolni a színdarabokat, karcolatokat, melyeket a műsorára tűzött a vállalat kultúr csoportja. Gali István emlékének áldozva, meg kell említeni mély humanitását, emberszeretetét. Lelkes szervezője volt különböző társadalmi munkáknak. A szegények és elesettek segítőkjeként is ismerték kortársai.

A vállalat közéleti tevékenységéhez tartozott a kor diktálta aratási, városrendezési és szépítési kampányokban való részvétel. Részt vettünk a vállalati alkalmazottak lakóházépítési munkáiban és az ezt követő házavatási ünnepségeken. Részt vettünk névnapi összejöveteleken és nem utolsósorban a disznótoros vacsorákon. Ezekben a rendezvényeken Tóth Imre, Székely Lajos, Rajos Pál és Juhász József remekeltek a szervezés és kivitelezés terén.

A művészeti és kulturális tevékenységek mellett a vállalat életében jelentős szerepe volt a sportéletnek is. Már a megalakulását követően olyan országos válogatott labdarúgóval büsz-



# Certificat

acordat pentru a confirma privatizarea Societatii

**MOBILSAL S.A.**  
*Salonta*

avand un capital de 261.600.000 lei  
si un numar de 410 salariati,

vanduta propriilor angajati prin metodologia  
standard de privatizare a societatilor comerciale mici.

Pentru cumpararea partii de 30% a actiunilor  
**FPP I Banat Crisana** au fost utilizate  
890 Carnete cu Certificate de Proprietate.



Arad, Romania, la 11 februarie 1994  
Vicepresedinte al Consiliului de Administratie

*Adrian Nitu*  
VICESEDRU  
1994



MOBILSAL SA SALONTA  
Str Democratiei 6  
Salonta, RO-3650  
Romania

June 12th, 1997

003G7R

Dear Sirs;

Our selecting committee by means of surveys, marketing studies and polls has granted the "International Gold and Silver Award to Quality" to MOBILSAL SA SALONTA.

The Award Ceremony will be held on August 30th, at the Crowne Plaza Hotel, in Mexico City. Members of leader firms in quality, designing and market innovation and positioning will attend this ceremony.

Being a leader company means not only to achieve the mission, and to accomplish the vision today's world demands, but to do it with quality and efficiency in order to maintain a constant pace of self development. To share this with those who have done so is a privilege and a great satisfaction. The recipients of this award know that the recognition is of those who helped with their effort.

The "International Gold and Silver Award to Quality" gives your company an additional tool for your advertising and promotional campaigns. It also provides you with image and prestige to your clients, and motivation for your associates in order to continue working for the success of your company.

We will be waiting for your confirmation and the Registration Form you will find attached including your participation requirements. If you have any doubts or need extra information, call us. We will gladly help you.

Sincerely

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Felipe', written over a horizontal line.

Lic. Felipe Gonzalez Maldonado  
President

A voluntary receiving award

A Nemzetközi Bíráló Bizottság levele, amely igazolja, hogy a Mobilsal Arany- és Ezüstoffozatú Nívódíjat kapott 1997-ben, Mexico Cityben

kélnkedhetett, mint Darók Gyula, továbbá a város C divíziós csapatában játszó labdarúgók: Kovács Zoltán, Bondár Imre, Kenéz Lajos, Szelezsán Lajos, az ifjúsági zónabajnokságot nyert csapatból: Bordás Mihály, Göndör György, Darvasi István, Kajtor Ferenc, Nagy György, Danicska Lajos, Barta Lajos. Az A divíziós kosárlabdacsapat oszlopos tagjai voltak a Bogdán nővérek, Szathmáriné, Mariscsné, Bagosiné, valamint Csuth Katalin.

A repülőmodellezésben Fodor Jakab 1976-ban Európa-bajnokságot nyert a kategóriájában. A sportlövészetben 1957-1958-ban a Berecki György, Bondár Imre, Rajos János csapat csapatbajnokságot nyert kisöblű puskában. A vállalat labdarúgócsapata többször is városi bajnokságot nyert. Az intézmények közötti mérkőzések külön említést érdemelnek. Túl azon, hogy a tét a városi bajnokság megnyerése volt, maga a mérkőzéseket megelőző időszak kedvcsináló tevékenységeivel farsangi hangulatot adott a mérkőzések lebonyolításának. Így többek között megrendezték a „legek” futóversenyét, ahol Tóth Imre mint a legkövérebb, Jámor Lajos a legmagasabb, Köffer Béla a legsoványabb cím alatt versenyeztek. A díj mindig sokatmondó volt, három pár virsli, három üveg sör, melyeket természetesen a három versenyző tudhatott magáénak. Ezek a rendezvények nagyban hozzájárultak egy meghitt közösségi kapcsolat kialakításához. Az különböző sport- és kulturális eseményeken való aktív részvétel mellett a vállalat mindenkori vezetőtanácsa anyagi támogatásával is segítette a különféle rendezvények megvalósítását.

Ami a közéleti tevékenységet illeti, cégünk számos intézkedést fogantatosított meg szakmai kiképzés és továbbképzés terén. Ugyanakkor városunk nemzetközi jó hírvéért is ügyködött, jó minőségű bútorok tervezésével, kivitelezésével. Munkahelyteremtés terén a vállalat az utóbbi 50 év egyik sikeres szereplője volt. Ennek köszönhetően és termékeink révén Nagyszalonta ismerős név lett több kontinensen is. Ugyanis Európa legjelentősebb országai mellett bútoraink elértek Japánba és az Amerikai Egyesült Államokba is.

Vállalatunk az elmúlt évek folyamán jelentős támogatást biztosított különböző társadalmi és humanitárius mozgalmaknak, anyagi, erkölcsi és pénzügyi vonalon. Cégünk tagjai számtalan társadalmi munkában vettek részt, példaadó odaadással. Ezzel is hozzájárultak szűkebb pátriánk népszerűsítéséhez.

Mindent összegezve elmondhatom, hogy cégünk meghatározó vezéregyénisége volt és maradt Nagyszalonta város közeleti tevékenységének.

Összeállította: Bondár Imre Mátyás  
nyugalmozott vezérigazgató

## A NAGYSZALONTAI TEXTILIPAR TÖRTÉNETE

### A kezdetek

A textilipar története Nagyszalontán tulajdonképpen visszanyúlik a városalapítás kezdeti szakaszáig. Őseink első takácsai az ügyes kezű háziasszonyok voltak. Majdnem minden háztartásban létezett egy-egy fonó-, illetve szövőszék. Függetlenül a család létszámától, az édesanyák és a nagymamák igyekeztek a fiatal leányoknak idejében megszőni, elkészíteni a staffirungot, azért, hogy minden készen álljon az esetleges esküvőre. A szövőszékek alkatrészeit többnyire az ügyes kezű ácsok, asztalosok, bordások és lakatosok helyben készítették el. A 19. században a gépesítéssel párhuzamosan alakultak meg a takácsmesterségek. Ebben az időszakban híresek voltak a szatmári kötőszövősök. Főleg gépeken gyönyörű asztali terítőket szőttek. Nagy népszerűségnek örvendtek a damaszt anyagból készült, nagyméretű, 12-14 személyes asztalokra való terítők.

1949-ben Szalontán megalakul a Drapelul Roşu Szövetkezet, amelynek egyik részlege szövőüzemként működött a főutcán. Itt kb. 25-30 Jaguár típusú szövőgép üzemelt, és szintén damaszt asztalterítőket, valamint ágyneműket készítettek. Ez a műhely 1960-1974 között funkcionált, kitűnő szakemberek irányításával. Közülük feltétlenül meg kell említeni Steinbrecher és Karancsi mestereket.



## A valódi szalontai textilipar megszületése

Ismeretes, hogy a 70-es évekig Szalontán csupán a húsipari, a faipari üzemek jelentették a nagyipart. Ezekben az üzemekben és a szövetkezetekben főleg férfi munkaerőt alkalmaztak. A városban hiányzott a női munkaerő alkalmazásának a lehetősége. Az akkori megyei és városi párttitkár hathatós közbenjárása eredményeként sikerült egy gyapot alapú textilgyárat megépíteni. Meg kell jegyezni, hogy a megyei párttitkár pár évig munkaügyi miniszter is volt. Ezzel a beruházással kb. 800 női munkaerő foglalkoztatása vált valóra. Az induláskor nemcsak műszaki nehézségekkel kellett megküzdeni, hanem az egyes ellendrukerekkel is. A textilgyár az új ipari negyedben, a Geszti úton épült fel. A gyár 1974-ben kezdte meg a termelést. A terv szerint a gyár 23 millió négyzetméter nyers gyapotszövet gyártására épült. Hamarosan kiderült a beruházás két nagy hibája. Először is nem volt betervezve egy alapanyagot biztosító fonoda létesítése és egy festőde megépítése. Ezek a hiányosságok végigkísérték a gyár működését, és jelentősen hozzájárultak a gyár felszámolásához.

Az induláskor új és jó minőségű gépek lettek felszerelve. Szovjet-svájci licenc alapján gyártott modern, nagy produktivitású szövőgépeket helyeztek üzembe. Ezek percenként 360 fordulatú, nagy teljesítményű szövőgépek voltak, viszont csupán 80-90 cm szélességű termékek gyártására voltak képesek. Sajnos a szélek, a falcok bajuszszerűek voltak, így csak a konfekcióiparnak feleltek meg. A beruházás alkalmával kissé túlköltektek, mert nagyon sok irodai bútort, jégszekrényt és televíziót vásároltak. A szövőgépeken kívül számos, főleg külföldi eredetű gép érkezett. Említésre érdemesek a következők: 3 db román-spanyol koprodukciós IMATEX keményítőgép, 1 NDK gyártmányú szelnyírógép, 3 db csehszlovák gyártmányú felvetőgép, 6 db hazai gyártmányú IMATEX spulnizógép. A gyár a Váradi úton egy napközit is létesített a dolgozók gyermekei számára.

Meg kell említeni, hogy az üzem a 10. pártkongresszus tiszteletére az első métereket le kellett gyártsa, annak dacára,

hogy az épület és az infrastruktúra még távolról sem volt kész. A tetőszerkezet csak részben volt befejezve. Az első 2000 méter legyártása komoly erőfeszítést igényelt. A végleges átadás 1975 júniusában történt. Eddig az időpontig főleg technológiai próbakra került sor.

A szükséges munkaerő, szövönők, művezetők kiképzése Szászmedgyesen és Nagyváradon zajlott. Néhány speciális feladatra több művezető a Szovjetunió egyik szibériai városában végezte el a szakmai felkészülést. A gyár a tervezett termelési paramétereit 1976. július 1-jén kellett volna elérje, háromváltásos munkamenettel. Ezt a célt számos ok miatt nem sikerült megvalósítani. Ezért 1976 októberében vezetőváltásra került sor. Az új igazgató egy nagyváradai lakhelyű textilmérnök lett. Az új vezetőségnek végül sikerült beindítani a harmadik váltást, és ezzel elérni a tervezett paramétereket. Erre 1980 januárjában került sor, és így megvalósult az évi 23 millió négyzetméter szőttés legyártása.

Ettől kezdve kijelenthető, hogy a gyár megfelelően működött. Egyetlen dolog zavarta a normális termelést, mégpedig a pótalkatrészek nem megfelelő szinten tartása. A Könnyűipari Minisztérium nem biztosított megfelelő pénzügyi keretet a pótalkatrészek biztosításához, így a gyár vezetősége saját erőből volt kénytelen megoldani ezt a problémát. Szerencsére rendelkezésre állt egy jól felszerelt gép- és lakatosműhely, illetve egy kiváló szakembergárda. Ezáltal a 90-es évek közepére sikerült elérni, hogy a pótalkatrészek szinte teljesen helyileg készüljenek. Egyedül a speciális ötvözetből gyártott kónikus fogaskerék-rendszert kellett más forrásból beszerezni. Érdekességként meg kell jegyezni, hogy ennek a fogaskeréknek kisebb volt a fajsúlya a víznél. A termelési paraméterek elérése után a gyár 20–25%-os rentabilitással működött. Újrahasznosított textilszálak alkalmazására is sor került. Ennek viszont sok hátránya is volt. Mégpedig ezek a szálak súlyosabbak voltak, és a szövőgépek nagyobb terhelésnek voltak kitéve. Ez az alkatrészek idő előtti kopásához vezetett, ami a karbantartási költségek növekedését jelentette. 1985-ben az évi termelés értéke elérte a 18 millió

dollárt. Ez az országos viszonylatban is számottevő termelés megteremtette a gyár továbbfejlesztésének lehetőségét. Ebben a tekintetben két különböző elgondolás, illetve terv született.

Az első javaslat egy fonoda megépítése volt, évi 4000 tonna gyapotszál kapacitással. A fonoda a gyár közvetlen közelében készült volna el, a régi fatelep helyén. Ugyanakkor néhány 100 méterre vasútvonal is rendelkezésre állt volna, amely a META-LUL vállalat tulajdonát képezte.

Egy festőüzem, valamint egy tefonkészítő egység megépítését vette tervbe egy második javaslat. A fenti beruházásokra el is készültek a tervek a Könnyűipari Minisztérium Tervezőintézete által.

A második javaslat el is készült, főleg önerőből. A beruházás évi terve 12 millió négyzetméter fásli legyártása volt. Célul tűzték ki egy fehérítő részleg kialakítását, a meglévő keményítő gépsor átalakításával, egy felvágó gépsor létrehozását, valamint egy feltekerő és csomagoló gépsor beindítását. Ez utóbbi gépsor létrehozása jelentette a legnagyobb technológiai nehézséget, a már említett szélek (falcok) dupla vastagságaiból adódó bonyodalmak miatt. E probléma megoldásához végül is egy ügyes akció vezetett. Mégpedig a cég legügyesebb szakmai csapata elkészítette egy létező bufteai tifonyári gép másolatát. Ez a gép a bufteai modern gyár és a híres Sulczer művek közös terméke volt. Ez a megoldás kb. 60 000 dollár megtakarítást jelentett a gyárnak. A feltekerő fásligyártás 1991 végén indult meg. A rendelések is biztosítottak voltak, a szentmártoni Centrofarm, valamint a kolozsvári és dévai igénylők által.

Egy másik elgondolás szerint fokozatosan ki kellett volna cserélni a 80 cm széles terméket gyártó szövőgépeket 140 cm széles terméket gyártókra. Ez csak részben lett megvalósítva, mert csupán négy ilyen gépet sikerült beszerezni egy olasz cégtől. 1990-ben még 22 millió négyzetmétert termelt a gyár, de a rendszerváltás és a magas infláció komoly nehézségeket okozott a vállalatnak. A tefon kb. 40%-át sikerült értékesíteni a pitești autógyárnak, ahol ezt a terméket alvázvédelemre használták fel.

Az általános gazdasági recesszió hatására, az átmeneti intézkedések ellenére sem sikerült biztosítani a vállalat jövőjét. Ezek elkerülhetetlenül előrevetítették a termelés megszüntetését és a gyár bezárását. Sajnos ezt a folyamatot a hazai gyapotfeldolgozó textilgyárak is hasonlóan élték meg. Így országos szinten mintegy 180 ezer dolgozónak szűnt meg a biztos munkahelye. Ez komoly szociális feszültségeket is okozott. Utólag megítélve a jelenségeket megállapítható, hogy a fonoda és a festőde megépítése sem oldotta volna meg a hazai textilipar gondjait. Abban, hogy ez így alakult, nagy szerepe volt a nagy nyugati cégeknek. Ezek a cégek abban voltak érdekeltek, hogy tönkretégyék a kelet-európai, így a romániai ipart, és hogy növeljék befolyásukat ebben a régióban. A gyapot mellett hasonló módon tönkrement a textilipar többi ága, a selyem-, a gyapjú-, a kender- és a jutaipar is.

Mindenki számára bebizonyosodott, hogy jelenünk főszereplője, az ún. GLOBALIZMUS teljesen beszövi modern világunk minden ágazatát, így a gazdaságot is. Ennek köszönhetően a hazai, jól működő textilgyárak tönkrementek. Ide sorolhatjuk az aradi, a temesvári, a bukaresti, a botoşani-i és más hasonló textilüzemeket. Szalontán 1100 ember, Aradon 16 000, Bukarestben 30 000, Botoşani-ban 8000, Nagybányán 11 000, Iaşi-ban 9000, Giurgiuban 7000 dolgozónak szűnt meg a munkahelye.

Becsülendő és minden elismerést megérdemel mindazoknak a tevékenysége, akik a nehézségek ellenére talpon tudtak maradni, esetleg új csapatot tudtak szervezni. Ezek közé lehet sorolni a szalontai SAMIX, valamint a VICOM cégeket, amelyek, ha csökkent létszámmal is, de meg tudták őrizni eredeti hivatásukat, és ellen tudtak állni a nagy kihívásoknak. Sajnálatos, hogy amit őseink az évszázadok folyamán felépítettek, azt mások néhány év alatt tönkretettek vagy megszüntettek. Marad a remény, hogy majdanán, az idők múltával végül is jobb sors vár az itteni emberekre.

VAE VICTIS

Összeállította: Bordás József



Textilgár



A textilgár munkacsarnoka



Szalámigyár



Szalámigyár





Mobila bútorgyár



Vicom szövetkezet



Samix szövetkezet



Kereskedelmi malom





Avicola

## ZÁRSZÓ

Sokat gondolkodtam azon, hogy Bihar megye egyik legjelentősebb magyar városának, Nagyszalontának nemcsak jelentős kultúrtörténete, hanem ipartörténete is figyelmet érdemel. Amikor Nagyszalontáról beszélünk, Arany János, Sinka István, Zilahy Lajos és a többi híres személy képe jelenik meg előttünk. Habár Nagyszalonta csak egy vidéki város, több ipari létesítmény és ott dolgozó szakember öregbíti hírnevét. Ez a tény készítetett arra, hogy lassan összegyűjtsem mindazt, amit még lehet a város ipartörténetéből. Nagyon sajnálom, hogy forráshiány miatt nem tudom bemutatni több vállalat történetét. Ehhez az a tény is hozzájárult, hogy a vezetőváltás több vállalatnál negatívan befolyásolta az ipartörténet iránti érdeklődést.

Először is nagyon köszönöm Dukrét Gézának, aki kitartóan biztatott és bátorított, hogy dolgozzak ezen az összeállításon. Nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy a villanytelepi műszaki beosztásom révén nagyon sokat jártam Nagyszalontán, és így megismertem a város vállalatainak jeles szakembereit. Először is köszönöm Mágori István mérnök kollégának, hogy összeállította a Metalul vállalat történetét. Vele évek óta tartom a kapcsolatot, amiért különösen hálás vagyok. Sokat segített Szatmári Judit kolléganőm a szakszerű lektorálásban, amit külön meg kell köszönnöm.

Külön ki kell emelnem Takó Ferenczet, a Prodaliment kiváló főenergetikusát. Kérésemre összeállított egy kis csapatot a volt munkatársakból, akik jól ismerték a vállalat jelenét és múltját. Cégé János, Illyés Sándor és ő maga bemutatták a cég történetét, és nagyon fontos írásos emlékeket bocsátottak rendelkezésemre.

A velük való találkozás igazi élmény volt mindannyiunk számára. A történetnek külön érdekessége, hogy Cégé János keresztszülei dr. Kemény Tibor, a cég egyik tulajdonosa és felesége voltak.

Nagyra értékelem Bordás József összeállítását a textilipar történetéről. Bondár Imre igazi műszaki tanulmányt készített a szalontai bútoriparról. És nem utolsósorban köszönöm Dánielisz Endre tanár úr tanácsait és kitűnő kiadványait. Nagy Aranka tanárnő is sokat segített Nagyszalonta megismerésében. Külön megköszönöm Kenéz Zoltánnak és Mágori István kollégának a jól sikerült fotókat. Természetesen a nyomda szakembereit is dicséret illeti. Távoll áll tőlem az a gondolat, hogy a könyvbe nem került be pontatlanság. Úgy gondolom, hogy energiám függvényében ennyi fért bele összeállításomba. Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak a szervezeteknek és személyeknek, akik támogatták a könyv megjelenését.

Makai Zoltán

## KÖNYVÉSZET

Dánielisz Endre: *Nagyszalonta évszázadai. Hely- és művelődéstörténeti urbanisztikai kronológia*, 2003.

*Nagyszalonta 2005*, naptár.

*Nagyszalonta Kalendárium*, 2008.

Dánielisz Endre: *Nagyszalonta a 20. században*, 2008.

Dánielisz Endre: *Nagyszalonta jeles szülöttei*, 2009.

Dánielisz Endre: *Nagyszalonta művelődési intézményei*, 2012.

*Bihar-Biharmegye, Oradea-Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*. Szerkesztette: Fehér Dezső, 1933–1937.

*Nagyvárad címtár*. Összeállította: Kemény L. Ignác rendőrkapitány, Nagyvárad, 1909.

*Nagyvárad és Biharmegye utmutatója*. Szerkesztette: Dvorzsák Lajos, Nagyvárad, 1941.

*Kereskedelmi Kompas. Nagyvárad és Biharmegye ipari és kereskedelmi szakcímtára román és magyar nyelven*, 1947.



## TARTALOM

Előszó .....	5
Néhány szó Nagyszalonta történetéről .....	7
Szalonta ipara .....	9
Előszó .....	9
A kézműipar kezdetei Nagyszalontán, a céhek megalakulása .....	9
Az ipartestület megalakulása .....	11
A gőzmalmok megjelenése .....	12
Az iparágak fejlődése .....	13
Néhány szó a háziiparról .....	15
Összegzés .....	15
A kisipar kezdeti időszaka .....	19
A gyáripar megjelenése .....	20
Megszületik a szalontai villanytelep .....	20
Második világháborús viszonyok Szalontán .....	21
A háború utáni átmeneti időszak .....	22
Nagyszalonta jeles műszaki szakemberei az 1930-as években .....	23
Részletek Nagyvárad és Biharmegye Útmutatójából .....	26
Részletek a Kereskedelmi Kompasszából .....	26
Rövid áttekintés, Szalonta ipara a jelenkorban .....	29
Asztalosok, famunkások szövetkezete .....	30
A likörgyár története .....	32
Nyomdaipar .....	33
Pékségek, sütödék .....	33
Nagyüzemi iparosítás Szalontán .....	33
1990 utáni helyzet az iparban .....	34
Szalontai malmok .....	34
A Kemény testvérek szalontai húsfeldolgozó gyára .....	37

Bevezető .....	37
Mi történt az államosítás után? .....	41
Egy szalontai gyár fejlődése, virágzása és hanyatlása .....	51
A nagyszalontai bútortipar története .....	65
Előszó .....	65
I. A vállalat története .....	68
II. A vállalat fejlődése 1949-1999 között .....	74
III. A vállalat gazdasági mutatóinak alakulása 1977-1997 között .....	88
IV. A vállalat kulturális, műkedvelő, sport- és közéleti tevékenysége .....	89
A nagyszalontai textilipar története .....	97
A kezdetek .....	97
A valódi szalontai textilipar megszületése .....	98
Zárszó .....	107
Könyvészet .....	109

## A Partiumi füzetek kiskönyvsorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor - Csernák Béla: *Bihar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félixfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta - városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly - református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak - partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság - tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza - Péter I. Zoltán: *Püspöksfürdő*
10. Dánielisz Endre: „*Csonkatorony nyúlik a felhőbe...*”
11. Bunyitay Vince - Fodor József: *Székesegyházi Bazilika - Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum - a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságbarc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk - A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegdi iskolatörténete*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emódi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16-20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította: Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította: Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrássy Ernő, az Érmellék utolsó polihisztorja*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet - Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: „*Aki fényt hagyott maga után...*”
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyháza*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fajekasság monográfiája*
33. Emódi János - Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*
34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*



35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
36. Anzik Albert: *Livada - Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz* (történeti monográfia)
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza - Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád - Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.* Összeállította: Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Micske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében II.*
55. *Épített örökségünk, a helytörténeti kutatás tükrében.* Összeállította: Dukrét Géza
56. Orosz Otília Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A bölcsőtől a sírig - 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrtereibes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóbó Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párbuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*
65. Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katona fiát*
66. Péter I. Zoltán: *Szeccszios építészet Nagyváradon*
67. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városháza*
68. *Római katolikus intézetek Nagyváradon*
69. Borzási Gyula - Dani Zoltán - Nagy Miklós: *Szalárd és vidéke tegnap és ma*
70. Kupán Árpád: *Nagyvárad nagy változásainak vezéregyéniségei*
71. Dr. Szatmáry Ferenc: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület székház-perének kilencéves története*
72. Makai Zoltán: *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből*

73. Sütő Éva: *Érmellék, szerelmem*. Honismereti riportok
74. Kovács Rozália: *Utak a múltba. Helytörténeti és néprajzi tanulmányok Érmibályfalváról*
75. *Megmaradásunkért*. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság két évtizede
76. Emődi János - Wilhelm Sándor - Sándor Mária: *A margittai fazekasság*
77. Kiss Kálmán: *Túrterebes földrajzi neveinek története*
78. Péter I. Zoltán: *A nagyváradi vár építészettörténete*
79. Fazekas Lóránd: *Ódon sírkertek ösvényein*
80. Wilhelm Sándor: *Tanulmányok az Érmellékről*
81. Kordics Imre: *Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940-1944 között*
82. Dukrét Géza: *Síter - adalékok történetéhez és népismeretéhez*
83. Kiss Kálmán: *Csúry Bálint és a szamosbáti tájnyelv*
84. Bélfenyéri Tamás: *A váradi püspökség koldulórendi kolostorai a középkorban*
85. Fazekas Lóránd: *Egy nemesi család évszázadai. A Bösörményiek Szatmárban*
86. Homonnai Gábor: *Hegyköztóttelek (monográfia)*
87. Kordics Imre - Péter I. Zoltán - Farkas László: *A nagyváradi Rulikowski temető*
88. Kiss Kálmán: *Megírni az igazságot. Egri történelméről és neves személyiségeiről*



